

Tasavvuf Alanında Yapılan Tezler: Tadat, Tasnif, Tahlil

Ahmet Murat ÖZEL*

Giriş

Türk akademisinde tasavvufa dair çalışmaların izlerini sürebileceğimiz kestirme yol, bu alanda yapılan tezlere bakmaktan geçiyor. “Bu alan” ifadesiyle kastedilenin İlahiyat fakültelerindeki tasavvuf anabilim dalı olduğuna daha yumuşak ve iddiasız işaret etmiş olmayı umarak bu çalışmamızda biz de bunu yapacağız. Çünkü yine aynı fakültenin diğer anabilim dallarında yapılan, dahası İlahiyat dışındaki fakültelerde de yapılan çok sayıda tasavvuf konulu tez var. Elimizde, yapılmış bir karşılaştırma yok ama kabaca yaptığımız taramalara ve gözlemlere binaen, başka herhangi bir anabilim dalının diğer anabilim dallarına, hatta başka fakültelere bu denli sirayet edemediğini gözlemleyebiliyoruz. Tasavvuf alanı kendisinde giderek daha çok ilgi toplayan, hemen her disipline sirayet eden, onunla karşılıklı etkileşime giren bir alan olmuş durumdadır. Çalışmamızın işaret ettiği hususların başında da bu durum gelmektedir.

Çalışmamız, Türk akademisinde ilk İlahiyat fakültesinin açılmasının, buradaki ilk tasavvuf dersinin, devamında ilk akademik nitelikli tasavvuf kitabının ve tezinin yazılmasının izlerini sürüyor. Çalışmanın odağında tasavvuf konulu tezlerin bibliyografik bir okuması yer almaktadır. Bu sebeple, şimdiye kadar yapılmış olan ve tasavvuf konulu tezleri konu edinen genel bibliyografyalarla, yine tasavvuf konulu ama kendisini bazı şahıslar ya da tarikatlarla sınırlamış bibliyografyaların bir tanıtımını yapıyoruz. Bu haliyle çalışmamız bir tür bibliyografyaların bibliyografyası konumundadır. Tezlere dair istatistiklerin ve tasniflerin yer aldığı

* Dr. Öğr. Üyesi, İbn Haldun Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi.

son bölüm, bir döküm olmanın yanında, Türk tasavvuf akademisinin eğilimlerine dair notlar da içermektedir.

I. Akademide Tasavvuf Dersine Yer Açılırken

Osmanlı devrinde ilki 1863'te olmak üzere, daha önce üç kez açılıp çeşitli nedenlerle kapanan Dârülfünûn (Üniversite), nihayet 1900'de dördüncü kez olmak üzere yeniden ve şubelerinden biri de Ulûm-ı Âliye-i Dîniye olarak açılmıştır. Dinî eğitim veren yegane kurum olan medrese dışında, modern bir dinî eğitim kurumu olarak açılan bu şubenin bugünkü İlahiyatların temelini oluşturduğu söylenebilir. "İlahiyat"ın bu versiyonundaki ders programı da yeni bir dikkat ve anlayışla hazırlanmıştı. Programda "tasavvuf" dersinin yer almadığı görülüyor.¹ 1908'de, Meşrutiyet devrinde, özellikle dönemin iz bırakan eğitimcilerinden ve İttihat ve Terakki'nin Maarif Nazırını olan Emrullah Efendi (ö. 1914) eliyle yeniden şekillendirilen Dârülfünûn'un Ulûm-u Şer'iyye Şubesi'nde (İlahiyat) ise "İlm-i ahlâk-ı şer'iyye ve tasavvuf" dersinin bulunduğunu görmekteyiz.²

Cumhuriyet dönemine geçişle birlikte, Dârülfünûn da yeni devre intikal etmiş ve Cumhuriyet'in Dârülfünûn'unda bir İlahiyat fakültesi açılması gündeme gelmiş, akabinde üniversitenin beşinci fakültesi olarak açılmıştır. Fakülteye 1 Mayıs 1924 tarihinde atanan öğretim üyelerinden biri de "Tasavvuf Tarihi" dersi vermek üzere görevlendirilen Mehmed Ali Aynî'dir (ö. 1945).³ Toplam üç sene ve altı sömestr olarak eğitim veren İlahiyat fakültesinde "Tasavvuf Tarihi" dersi dört sömestr süresince okutulmuştur. 1933 senesinde Dârülfünûn kapatılıp da, yerine İstanbul Üniversitesi açılırken, bu yeni kurumda İlahiyat fakültesine yer verilmemiş, böylece yüksek eğitim düzeyinde İlahiyat eğitimi bu tarihte bir anlamda ilga edilmiştir.⁴

Ankara Üniversitesi'ne bağlı olmak üzere bir İlahiyat fakültesinin açılması için 1949 senesini beklemek gerekecektir. Bu yeni İlahiyat fakültesinin 1953-1954 öğretim yılında yapılan programında "Tasavvuf Tarihi" dersine yer verildiğini

1 Zeki Salih Zengin, *Medreseden Darülfünuna Türkiye'de Yüksek Din Eğitimi*, İstanbul: Karahan Kitabevi, 2009, s. 19 vd., 45 vd.; Mustafa Öcal, "Daru'l-Fünûn İlahiyat Fakültesinin Öğretim Süresi Ders Programı ve Mezuniyet Belgesi Örnekleri", *Dârülfünûn İlahiyat Sempozyumu 18-19 Kasım 2009 Tebliğleri*, yay. haz. Tahsin Özcan, Ahmet Hamdi Furat, Hüseyin Sarıkaya, İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, İstanbul 2010, s. 183-184.

2 Muammer İpek, "Bir Eğitim Bakanı Olarak Emrullah Efendi'nin Felsefesi, Politikası ve Uygulamaları 1908-1914", Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, 2002, s. 119.

3 Öcal, "Daru'l-Fünûn İlahiyat Fakültesinin Öğretim Süresi", s. 185; Ali Arslan, "İstanbul Dârülfünûnunu İlahiyat Fakültesi'nin İkinci Defa Kuruluşu: Medreselerin Yüksek Kısmından İlahiyat Fakültesine Geçiş", *Dârülfünûn İlahiyat Sempozyumu 18-19 Kasım 2009 Tebliğleri*, s. 93-103.

4 Öcal, "Daru'l-Fünûn İlahiyat Fakültesinin Öğretim Süresi", s. 187, 189

görüyoruz.⁵ Öğretmen ve din görevlisi ihtiyacını bu fakültenin karşılama imkanı olmadığı anlaşılınca, “Yüksek İslâm Enstitüleri” kurulmuştur. Sadece imam hatip lisesi mezunlarının girebildiği bu yeni dinî yüksek öğretim kurumuysa, İlahiyat fakültesinin açılmasından on sene sonra, 1959 senesinde açılabilmiştir.⁶ Bu enstitülerin sayısı zaman içinde artmışken, 1971’de Atatürk Üniversitesi’ne bağlı olmak üzere ikinci bir İlahiyat fakültesinin açıldığını görmekteyiz.⁷ İlahiyat fakültelerinin tarihi için önemli bir evre olan, yüksek İslâm enstitülerinin İlahiyat fakültelerine dönüştürülmesi ise 1982 senesinde çıkan bir kanunla gerçekleşmiştir. İlahiyat fakültelerindeki ders programları zaman içinde geliştirilmiş ve “Kelâm ve İslâm Felsefesi Bölümü” içinde yer alan “Tasavvuf Tarihi”, 17.10.1991 tarihli YÖK kararına binaen, temel İslâm bilimleri başlığı altında tasavvuf anabilim dalı olarak müstakil bir bölüme dönüşmüştür.⁸

Yeri gelmişken, İlahiyat fakültelerindeki lisansüstü eğitimin tarihçesine dair derli toplu herhangi bir çalışmanın yapılmamış olduğunu söyleyebiliriz. İlahiyat fakültelerinde bulunan “Din Eğitimi” alanında bu kapsamda bir çalışma pekala yapılabilir. Bu çalışmanın muhtemel teorik verimlerinden biri, lisansüstü eğitimin temelini oluşturan anabilim dalları tasnifinin aynı zamanda “ilimler tasnifi” literatürüyle mukayeseli olarak ele alınarak, cari bir “ilimler tasnifi” yaklaşımının tahlilini yapabilmek olacaktır.

Bugün halihazırda 73 İlahiyat/İslâmi ilimler fakültesinde bulunan tasavvuf anabilim dalında, 33 profesör, 11 doçent, 51 doktor öğretim üyesi, 1 öğretim görevlisi, 63 araştırma görevlisi olmak üzere toplam 159 öğretim elemanı görev yapmaktadır. Rakamlardan da tahmin edilebileceği gibi, bu fakültelerin özellikle yeni açılanların birçoğunda sadece bir ya da iki (onlar da genellikle doktor öğretim üyesi ve araştırma görevlisi düzeyindedir) eleman bulunmaktadır.⁹

Yeni açılan üniversitelerdeki akademik yetkinlik sorununun İlahiyat fakültelerini ve doğal olarak tasavvuf anabilim dalını da etkilediğini söyleyebiliriz. Bu olumsuz durum, lisans ve özellikle de lisansüstü eğitim verebilecek öğretim üyesi sorununu giderek büyümektedir.

II. Tasavvuf Konulu Tezler için Bibliyografyalar

İlahiyat fakültelerinde yapılan akademik çalışmaların dökümünü yapan bazı bibliyografyalar hazırlanmıştır. Bunların bir kısmı, hacimleri ve kuşatıcılıkları

5 Halis Ayhan, *Türkiye’de Din Eğitimi*, İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 1999, s. 211 vd., 218; Mustafa Öcal, “İlahiyat Fakültelerinin Tarihçeleri”, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, c. 1, sy. 1, yıl: 1, 1986, s. 116.

6 Ayhan, *Türkiye’de Din Eğitimi*, s. 234; a.mlf., “İlahiyat Fakültesi”, *Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi*, sy. 6, 1999, s. 262- 264.

7 Öcal, “İlahiyat Fakültelerinin Tarihçeleri”, s. 118-119.

8 Ayhan, “İlahiyat Fakültesi”, s. 264.

9 <https://istatistik.yok.gov.tr> [Erişim tarihi: 03.03.2018].

sebebiyle İlahiyat sahasıyla ilgili tezlerin tamamına yer verirken, bir kısmı da çeşitli anabilim dallarına göre düzenlenmiştir.¹⁰

Bizim çalışmamız ise Türk akademisinde tasavvufla ilgili olarak hazırlanmış tezleri konu edinmektedir. Ama bizi bekleyen iş, hiç yapılmamış bir envanter çalışmasına girişmek değil. Çünkü tasavvuf çalışmaları literatürü zincirinin halihazırda okumakta olduğunuz halkasına kadar çeşitli genişlik ve içerikte birkaç bibliyografya hazırlanmıştır. Bunları, belli bir şahıs ve tarikatla sınırlanmamış ve tasavvufla ilgili bütün tezlere yer verme çabasında olan genel bibliyografyalar ile belli bir şahıs ve tarikatla ilgili tezleri derleyen çalışmalar olarak ikiye ayırabiliriz.

Genel Bibliyografyalar

1. Ali Namı, *Türkiye Akademik Tasavvuf Araştırmaları Bibliyografyası*¹¹

Bu çalışma, 8 Ekim 1995 tarihinde Aziz Mahmud Hüdayi Vakfı - İlmî Araştırmalar Merkezi tarafından organize edilen “Tasavvuf Öğretimi ve Araştırmaları” başlıklı toplantıda alınan, tasavvuf alanıyla ilgili akademik çalışmaların bir listesini çıkartıp broşür halinde yayınlama kararı neticesinde doğmuştur (Sunuş’tan). 1997’de yayınlanan çalışma, bu yıla kadar yapılmış olan çalışmaları bir araya getirmiştir. Tasavvuf anabilim dalını dikkate alarak hazırlanmış ilk bibliyografik çalışmanın bu olduğunu söyleyebiliriz.

Çalışmanın ilk bölümünde doktora, yüksek lisans ve lisans tezlerine, ikinci bölümünde kitaplara ve üçüncü bölümünde makale ve tebliğlere yer verilmiştir. Tezlerden tasavvuf anabilim dallarında yapılanlar çalışmada yer aldığı gibi, farklı anabilim dallarında ve İlahiyat fakülteleri dışındaki fakültelerde hazırlananlar, hatta yurt dışında yapılmakta olan tezler de kendilerine yer bulabilmiştir. Bibliyografyada tamamlanmış ya da devam eden 53 doktora, 113 yüksek lisans, 24 lisans tezine yer verilmiştir. Devam eden tezlere, “Devam ediyor” ifadesiyle işaret edilmiştir.

28 sayfalık bir broşür şeklinde ve tasavvuf anabilim dalında yapılmış ilk birkaç tezin tamamlanmasının üzerinden henüz bir sene geçmişken hazırlanmış olan bu bibliyografya, sahayla ilgili araştırmacılara, haliyle eksik ama başlangıç için kullanışlı bir liste sunmuştur.

10 Bazı anabilim dallarına göre hazırlanmış olanlara örnek için bkz. İsmail Çalışkan, “Tefsir Alanında Yapılan Doktora Tezleri Üzerine Bir Değerlendirme”, *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, Güz 2011, sy. 18, s. 461-489; Sevinç Bildik, “Türkiye’de Yapılan Fıkıh Tezleri Üzerine Panoramik Bir İnceleme”, *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, Güz 2014, sy. 24, s. 283-322.

11 İstanbul: Aziz Mahmûd Hüdâyi Vakfı - İlmî Araştırmalar Merkezi (İLAM), 1996, 28 s.

2. Mustafa Aşkar, *Tasavvuf Tarihi Literatürü*¹²

İsmi her ne kadar çalışmanın tasavvuf tarihiyle ilgili eserleri konu edindiğini ihsas etse de, aslında çalışma tasavvuf alanının tamamıyla ilgili daha genel bir kapsama sahiptir. Eser, tasavvuf tarihi çalışmalarına kaynaklık edebilecek klasikleri, menâkıbnâmeleri, tabakatları olduğu kadar, popüler tasavvuf eserlerini, tasavvuf terimleri sözlüklerini, tasavvuf temalı süreli yayınları ve çağdaş çalışmaları da tanıtmayı değerlendirmektedir.

Çalışma, “Giriş” kısmını takip eden üç ana bölümden oluşmaktadır: Birinci bölüm zühd literatürü ile ilk dönemde kaleme alınmış klasikleri içermektedir. İkinci bölüm tabakatlar, adab kitapları ve menâkıbnâmelerle, geçtiğimiz iki yüz yıl içinde yazılmış olan eserler hakkında bilgi vermektedir. Üçüncü bölüm ise tasavvuf sözlükleri, süreli yayınlar ve günümüzde yapılan çalışmalara dairdir. Bu bölümde ayrıca “Tasavvufla İlgili Batıda Yapılmış Bazı Çalışmalar” başlığı altında, Batıda yazılmış 10 kitap yer almaktadır. Bunlar, Massignon, Anawati-Gardet, Arberry gibi oryantalistlerin, giriş niteliği taşıyan meşhur eserlerinden oluşmaktadır.¹³

Çalışmanın konumuzla ilgili kısmı, üçüncü ve son bölümünde “Bilimsel Çalışmalar” başlığı altında toplanmıştır (s. 421-511). Bu bölüm tasavvuf ve başka anabilim dallarında yapılmış olan, tasavvufla ilgili doçentlik, doktora, yüksek lisans tezlerini, aynı zamanda ulaşılabilmemiş makaleleri ve bilimsel nitelik taşıyan kitapları içermektedir. Yine bu bölüm, Türkçe dışındaki dillerde yapılmış olan bazı -ve elbette yazarca tespit edilebilmiş- çalışmalara da yer vermiştir. Aşkar bu bölümde, listede yer alan tezlerin künyelerini vermiş (Örnek: ERAYDIN, Selçuk, *XVII. Asırda Yazılan Divanlardaki Tevhîd ve Na'tlardaki Tasavvufî Remizler*, (Doktora Tezi), dan. Bekir Karlığa, Marmara Üniversitesi, İstanbul 1984), çalışma yayınlanmıyorsa bunu belirtmiştir (Örnek: “CEBECİOĞLU, Ethem, *Hacı Bayram Velî ve Tasavvuf Felsefesi*, (Doktora Tezi), dan. Hayrani Altıntaş, Ankara Üniversitesi, Ankara 1990, XI+289 s. (Yayınlandı, KB Yayınları, 1991)). Yazar, bu çalışmasının ilk baskısı yapıldığında, kitaptaki doktora ve yüksek lisans tezlerini ayrı bir

12 2. baskı, İstanbul: İz Yayıncılık, 2006 (1. baskı: Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 2001).

13 Yabancı araştırmacıların tasavvuf konulu bibliyografik çalışmalarına da burada işaret etmek yerinde olacaktır: John Renard, *Historical Dictionary of Sufism*, Maryland: Scarecrow Press, 2005. Batı dillerindeki tasavvuf konulu çalışmaları listeleyen kapsamlı bir bibliyografya olan bu eserde yazar, çalışmasının son kısmında, İngilizce ve Batı Avrupa dillerindeki tasavvufla ilgili çalışmaları, genel ve giriş niteliğindeki çalışmalar, birincil kaynaklar, belli temalara odaklanmış çalışmalar, coğrafi bölgeleri içeren tarihi çalışmalar, toplum, politika, sanat ve cinsiyetle ilgili çalışmalar ve internet siteleri alt başlıklarında listelemiştir. Yasushi Tonaga, *Bibliography of Sufism, Tariqa, and Saint Cult Studies in Japan*, Kyoto: Graduate School of Asian and African Area Studies, Kyoto University, Kenan Rifai Center for Sufi Studies, 2017. Japonya’da, 1910-2016 arasında yayınlanmış olan bu eser, tasavvuf konulu binden fazla tez, kitap, makale ve çeviriyi içermektedir.

bibliyografik makale olarak düzenleyerek *Tasavvuf İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi*'nde yayınlamıştır.¹⁴

Çalışmanın 2006'da yapılan yeni baskısı, ilk baskısından sonra yapılan yeni bazı çalışmaları da içermektedir. Özellikle bu güncelleme akademik çalışmalar için söz konusudur.

Eser, gerek geniş bir sahadaki başlıca eserleri dikkate alan kuşatıcılığı ve gerekse yer verdiği klasik eserleri tek tek tanıtmasıyla kullanışlı ve yararlı bir başvuru kaynağı olmayı sürdürmektedir.

3. İsmail E. Erünsal, Mustafa Birol Ülker, Esra Karayel Muhacir, *İlâhiyat Fakülteleri Tezler Kataloğu (1953-2015)*¹⁵

Bu çalışma, belli aralıklarla güncellenen, alanındaki en geniş kapsamlı katalogdur. Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi'nin (İSAM) bir yayını olarak neşredilmektedir. Katalog, İlahiyat fakültelerinde yapılmış olan tezleri, anabilim dallarına göre içermekte, tezlerin künyelerine yer vermekte ve sonunda son derece kullanışlı bir indeks içermektedir.

Katalog dört versiyon halinde yayınlanmıştır. Birinci versiyon 1953-2000 tarihleri arasını kapsamaktadır.¹⁶ İkinci versiyon da aynı sene basılmıştır ve 2001-2007 yılları arasını kapsamaktadır.¹⁷ Üçüncü versiyon 1953-2010 seneleri arasını kapsamaktadır.¹⁸ Dördüncü ve halihazırdaki son versiyon ise, bu çalışmaya da kaynaklık eden ve 1953-2015 seneleri arasına kapsayan versiyondur.

Katalogun 847-891. sayfaları arasında, İlahiyat fakültelerinde, tasavvuf ana-bilim dalında yapılan tezler, künyeleriyle birlikte bulunmaktadır. Katalogun giriş kısmında yer alan tablolarla, hangi anabilim dalında kaç yüksek lisans ve doktora tezinin yapıldığını, tezlerin üniversitelere ve yıllara göre dağılımını takip etmek mümkündür.

Belirtildiği gibi bu katalogda yer alan bilgiler 2015'e kadar olan süreyi kapsamaktadır. Bu tarihten sonraki çalışmaları İSAM'ın web sitesindeki Türkiye Tezler Veri Tabanından takip etmek mümkündür.¹⁹ Nitekim biz de bu çalışmamız için yaptığımız araştırma sırasında, mezkur veri tabanından, 2015-Mart 2018 tarihleri

14 Mustafa Aşkar, "Tasavvuf Tarihi Alanında Yapılan Doktora ve Yüksek Lisans Tezleri Bibliyografyası", *Tasavvuf İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi*, c. 2, sy. 4, 2000, s. 55-78.

15 İstanbul: İSAM Yayınları, 2017, 1480 s.

16 İsmail E. Erünsal, Fatih Çardaklı, Mustafa Birol Ülker, *İlâhiyat Fakülteleri Tezler Kataloğu I (1953-2000)*, İstanbul: İSAM Yayınları, 2008, 472 s.

17 İsmail E. Erünsal, Fatih Çardaklı, Mustafa Birol Ülker, *İlâhiyat Fakülteleri Tezler Kataloğu II (2001-2007)*, İstanbul: İSAM Yayınları, 2008, 480 s.

18 İsmail E. Erünsal, Mustafa Birol Ülker, Fatih Çardaklı, *İlâhiyat Fakülteleri Tezler Kataloğu (1953-2010)*, İstanbul: İSAM Yayınları, 2012, 1060 s.

19 Bkz. <http://ktp.isam.org.tr> sayfasındaki "İlâhiyat Fakülteleri Tezler Kataloğu VT" sekmesi.

arasında yapılmış ve kataloğa girmemiş olan, 23'ü doktora, 58'i yüksek lisans olmak üzere 81 tez tespit ettik.

B. Belli Bir Tasavvufî Şahsiyeti, Tarikatı ya da Meseleyi Konu Edinen Bazı Bibliyografyalar

Bu başlık altında, muhtelif sûfilere, tarikatlara, tasavvufî bir meseleye dair yapılmış bibliyografya çalışmaları toplanmıştır. Bunlardan, varsa en kapsamlısı ve yakın tarihli olanı başlık olarak öne çıkartılmış, diğerlerine daha ziyade dipnotlarda işaret edilmiştir. Eğer yeterli kapsayıcılıkta bir bibliyografyaya ulaşılamamışsa, bu durumda ("Yunus Emre Bibliyografyaları" gibi) daha genel başlıklar kullanılmıştır.

1. Yunus Emre Bibliyografyaları

Hakkında en çok bibliyografik çalışma yapılan tasavvufî sima Yunus Emre'dir. 1964 yılından 2017 yılına kadar bildiri, makale, kitap ve tez tarzında birçok bibliyografya çalışması yapılmıştır. Bunların arasından, bizim konumuzla ilgili olarak, en çok sayıda teze yer veren iki çalışmayı tanıtmak istiyoruz.²⁰

Mustafa Tatçı tarafından hazırlanan *Yunus Emre Bibliyografyası Kitap-Makale*²¹ başlıklı çalışma, Yunus Emre'nin eserlerinin yazma nüshaları ve baskılarını, eserlerinin üzerine yapılmış şerhleri, eserlerinden seçmeleri ve besteleri içeren kitapları, Yunus Emre hakkında yazılmış eserlerle ondan bahseden kaynakları, onunla ilgili makale, şiir ve haberleri, cönk ve mecmualarda bulunan şiirlerini tanıtmaktadır. Çalışmanın sonunda yazar, kitap ve makale adları indeksine de yer verilmiştir. Bibliyografyada, bizim çalışmamızı ilgilendiren 17 lisans tezi tespit ettik (Bunların bibliyografya içindeki numaraları şöyledir: 124, 135, 137, 141, 153, 159, 160, 188, 199, 201, 217, 240, 244, 253, 278, 284, 321). Bunlar dışında herhangi bir

20 Diğer bibliyografyalar: Türker Acaroğlu, "Yunus Emre İçin Bibliyografya Denemesi", *Emre dergisi*, sy. 1, 15 Mayıs 1964, s. 21-24; M. Türker Acaroğlu, *Yunus Emre İçin Bibliyografya Denemesi*, Eskişehir, 1965, Fethi Erden, "Yunus Emre Bibliyografyası", *Türk Yurdu Yunus Emre Özel Sayısı*, c. 5, sy. 319, Ocak 1966, s. 188-199, Cahit Öztelli, "Yeni Bir Yunus Emre Bibliyografyası", *Türk Folklor Araştırmaları*, c. XIII, yıl 1970, sy. 253, s. 5698-5699; İsmet Binark ve Nejat Sefercioğlu, *Yunus Emre Hakkında Bibliyografya Denemesi: Kitap, Makale*, Ankara: 1970, IX+48 s.; Ferit Ragıp Tuncor, "Bibliyografya", *Türk Edebiyatı*, c. 1, sy. 5, 1972, s. 40-43; İsmet Binark ve Nejat Sefercioğlu, "Yunus Emre Hakkında Bibliyografya Denemesine Ek Liste (I)", *Emre Dergisi Yunus Emre Özel Sayısı*, sy. 1, Haziran 1974, s. 19-22; İsmet Binark ve Nejat Sefercioğlu, "Yunus Emre Hakkında Bibliyografya Denemesine Ek", *Türk Kültürü*, sy. 167, c. XIV, Ankara 1976, s. 47-74; İrfan Ünver Nasrattunoğlu, "Yunus Emre Bibliyografyalarındaki Eksiklikler", *Uluslararası Yunus Emre, Nasreddin Hoca, Karamanoğlu Mehmet Bey ve Türk Dili Semineri Bildirileri*, Konya Turizm Derneği Yayınları, 1977, s. 78-93; İrfan Ünver Nasrattunoğlu, "Yunus Emre Bibliyografyalarına Ek", *Türk Kültürü*, c. XVI, sy. 184, 1978, s. 51-59; Mustafa Can, "Yunus Emre Bibliyografyası", *Selçuk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Edebiyat Dergisi*, yıl 1987, sy. 4, s. 301-319.

21 Baskıya Hazırlayan: Suzan Gürelli, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Milli Kütüphane Yayınları, 1988, 104 s.

yüksek lisans ve doktora tezinin bilgisi yer almamaktadır. İSAM İlahiyat Fakülteleri Tezler Kataloğu Veri Tabanı'nda "Yunus Emre" konulu 11 adet tezin bilgisi yer almaktadır.²² Ama bunlar da Tatçı'nın, bibliyografyasının hazırlandığı tarihten daha sonra tamamlanmış olduğundan, çalışmasına doğal olarak girmiş değildir.

Engin Karakoç tarafından yüksek lisans tezi olarak hazırlanan "Yunus Emre Hakkında Yazılmış Kitaplarla İlgili Açıklamalı Bibliyografya Denemesi (1928-2016)"²³, günümüze en yakın tarihli Yunus Emre bibliyografyası durumundadır. Çalışmada kitaplar içerikleriyle birlikte tanıtılmıştır. Çalışmada toplam 11 yüksek lisans tezine yer verilmiştir (s. 40-106). Bununla birlikte, çalışmanın hazırlandığı tarihten önce tamamlanmış olan ve İSAM İlahiyat Tezler Kataloğu Veri Tabanı'nda "Yunus Emre" konu başlığıyla aranınca rastlanan birçok yüksek lisans tezine bu çalışmada değinilmediğini görmekteyiz. Dolayısıyla halihazırda elimizde, içerdiği tezler bakımından eksiksiz bir bibliyografyanın bulunmadığını söylemeliyiz.

2. Adnan Karaismailoğlu, Sait Okumuş, Fahrettin Coşguner (Hazırlayanlar), *Mevlâna Bibliyografyası*²⁴

Daha önce ilk baskısı 2006 tarihinde yapılan²⁵ eserin 2013'te yapılan ikinci baskısı elimizdeki en geniş Hz. Mevlânâ ve Mevlevîlik bibliyografyasıdır.

Bibliyografyaya konu edilen çalışmalar üç bölümde ele alınmıştır. Birinci bölümde Hz. Mevlânâ'nın eserleriyle ilgili yapılan çalışmalar cümlesinden çeviri, seçki, şerh vb. çalışmalar tanıtılmaktadır. Mevlevîlikle ilgili çalışmalar da yine bu bölümde tanıtılmıştır. İkinci bölümde Mevlânâ ve Mevlevîlikle ilgili Türkçe ve yabancı dillerdeki makaleler bulunmaktadır. Bibliyografyada bizi asıl ilgilendirmekte olan tezler üçüncü bölümde yer almıştır. Bu bölümde yurt içinde tamamlanmış olan 215 yüksek lisans ve 79 doktora tezine yer verilmiştir. Yine gerek Doğuda ve gerekse Batıda olmak üzere, yurt dışında yapılmış 80 yüksek lisans ve 36 doktora tezi tanıtılmaktadır.

Bu çalışmadan önce yine Hz. Mevlânâ ve Mevlevîlikle ilgili olarak hazırlanmış başka bazı bibliyografyalar bulunmakla birlikte²⁶ bu çalışmanın onların belli baş-

22 Bkz. <http://ktp.isam.org.tr> sayfasındaki "İlahiyat Fakülteleri Tezler Kataloğu VT" sekmesi [Erişim tarihi: 20.03.2018].

23 İstanbul Arel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2017, IX+148 s.

24 2. baskı, Konya: Konya Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, 2013.

25 Konya: Konya Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, 2006. 383 s.

26 Bkz. Mehmet Önder, İsmet Binark, Nejat Sefercioğlu, *Mevlâna Bibliyografyası*, I-II, Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1973; Korman Türkmen, "1974-1991 Türkiye Bibliyografyası ve Türkiye Makaleler Bibliyografyası'nda Geçen Mevlâna, Eserleri; Mevlevî Kültürü ve Mevlevîlik ile Alâkalı Kitap ve Makalelerin Listesi", Yayınlanmamış Yüksek Lisans Semineri, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya, 1994; Nuri Şimşekler, "Mevlâna ve Mevlevîlik Hakkında Yazılmış Yeni Harfli Türkçe Eserler Bibliyografyası", Yayınlanmamış Doktora Semineri, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya, 1995; Adnan Karaismailoğlu, "Mevlâna Kitaplığı Kataloğu" Konya: S.Ü. Selçuklu ➡

lılarına müracaat ederek ve dolayısıyla daha geniş olarak hazırlanmış olduğunu görmekteyiz.

3. Selami Şimşek, “303. Doğum Yıldönümünde Erzurumlu İbrahim Hakkı (1115/1703-1194/1780) Bibliyografyası Üzerine Bir Deneme”²⁷

Erzurumlu İbrahim Hakkı ile ilgili muhtelif zamanlarda çeşitli bibliyografyalar hazırlanmıştır.²⁸ Bunların en kapsamlısı ve yeni tarihlisi olan Şimşek’in çalışması, ilk olarak Erzurumlu İbrahim Hakkı üzerine yapılmış tezlerden bahsetmektedir. Çalışma 21 adet bitirme, lisans tezi ve seminer, 14 adet yüksek lisans tezi ve 2 adet doktora tezi olmak üzere, toplam 37 teze künyeleriyle birlikte yer vermiştir. Yazarın yaptığı tespite göre; lisans, yüksek lisans ve doktora tezleri tasavvuf ana-bilim dalından ziyade farklı bilim dallarında, özellikle de din felsefesi alanında yapılmıştır. Ayrıca eski Türk edebiyatı, din eğitimi, tefsir, kelam, hadis, tarih anabilim dallarında da tezler mevcuttur (s. 300).

Çalışmada tezler dışında kitaplara, makale ve bildirilere de yer verilmiş, ayrıca konuyla ilgili panellerin gazete haberleri de paylaşılmıştır.

4. Bektaşîlik Bibliyografyaları

Bektaşîlikle ilgili olarak bazı bibliyografya çalışmaları yapılmış olmakla birlikte, bunların hepsinin Aleviliği de dikkate alarak hazırlandığını söylemeliyiz. Bu bakımdan bu çalışmalar bir yönüyle mezhepler tarihi ya da Anadolu’daki İslâm tarihiyle, bir yönüyle de tasavvuf tarihiyle ilişkilidir. Hacı Bektaş-ı Velî ve Bektaşîlikle ilgili araştırmalarda, söz konusu bibliyografyalardan yararlanılabilir.

Bu konudaki en yakın tarihli ve nispeten kapsamlı olan bibliyografya, Şeref Göküş tarafından hazırlanmış olan, “İlahiyat Alanında Yapılan Alevilik-Bektaşîlik Çalışmaları: Bibliyografik Bir Deneme” başlıklı olan çalışmadır.²⁹ Çalışmada,

Araştırmalar Merkezi, 1996; Sinan Taşdelen, “Mevlâna ve Mevlevîlik Bibliyografyası”, *Konya’dan Dünyaya Mevlâna ve Mevlevîlik*, ed. Nuri Şimşekler, Konya: Karatay Belediyesi, 2002, s. 353-367; Mustafa Tekin, “Mevlâna Bibliyografyası”, *Tasavvuf İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi*, 2005, c. IV, sy. 7, s. 735-774; Arzu Yılmaz, “2007 UNESCO Mevlânâ’yı Anma Yılında Mevlânâ ve Mevlevîlik ile İlgili Yayınlanmış Türkçe Eserler Bibliyografyası”, *Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, sy. 27, yıl 2012, s. 225-240; Mustafa Tekin, “Mevlâna Bibliyografyası”, *İSTEM (İslam, San’at, Tarih, Edebiyat ve Musikisi Dergisi)*, yıl 5, sy. 10, 2007, s. 345-398.

27 *Kutadgubilig Felsefe-Bilim Araştırmaları Dergisi*, sy. 11, Mart 2007, s. 277-301.

28 İsmet Binark ve Nejat Sefercioğlu, “Erzurumlu İbrâhim Hakkı Bibliyografyası”, *Hisar*, c. 17, sy. 168, Aralık 1977, s. 20-21; a.mlf., “Erzurumlu İbrâhim Hakkı Bibliyografyası”, *Türk Kültürü*, c. 6, sy. 182, Aralık 1977, s. 62; a.mlf., “Erzurumlu İbrahim Hakkı Bibliyografyası”, *Türk Kütüphaneciler Derneği Bülteni*, c. 27, sy. 1, 1978, s. 66-68; a.mlf., *Erzurumlu İbrahim Hakkı Bibliyografyası*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1977, 47 s.

29 *Hikmet Yurdu: Düşünce-Yorum Sosyal Bilimler Dergisi*, yıl 7, c. 7, sy. 13, Ocak-Haziran 2017/1, s. 159-195.

kitaplar, tezler, makaleler ve bildirilerin künyelerine yer verilmiştir. Çalışmadaki tezlerden 15'i doktora, 71'i ise yüksek lisans çalışmasıdır. İşaret ettiğimiz gibi bu alandaki bibliyografyaların tamamı tasavvuf alanıyla ilgili olmasa da, Bektaşilik bağlamındaki çalışmaların, alanın araştırmacılarının ilgisini çekebileceğini söyleyebiliriz.

Bu çalışma dışında, daha önceki tarihlerde yapılmış bazı başka bibliyografya çalışmaları da bulunmaktadır.³⁰

5. Emine Seval Yardım, “Menkıbe ve Menâkıbnâmelerle İlgili Eserler için Açıklamalı Bir Bibliyografya Denemesi (1928-1998)”³¹

Bir yüksek lisans tezi olarak hazırlanan çalışmanın giriş kısmında menkıbe ve menâkıbnâme edebiyatı hakkında genel bir malumat verilmiş; birinci bölümünde, tespit edilen çalışmaların değerlendirilmesi ve tasnifi yapılmış; ikinci bölümünde ise açıklamalı bibliyografyaya yer verilmiştir. Çalışmanın sonunda yazar ve eser indeksi de bulunmaktadır.

Tezde, Battalnâme, Danişmendnâme, Saltuknâme gibi bazı dinî-tarihî kahramanlara dair destansı nitelikteki menâkıbnâmeler yanında, esas olarak tasavvuf büyükleri ve velilere dair menâkıbnâmeler ve tabakatlar hakkındaki çalışmalara yer verilmiştir. Bu çalışmaların bir kısmını da tezler oluşturmaktadır.

Çalışmanın 222-249. sayfaları arasında, menâkıbnâmelerle ilgili, mezuniyet, yüksek lisans ve doktora tezlerinden olmak üzere toplam 88 teze yer verilmiştir.

6. A. Esat Bozyiğit, Ahilik ve Çevresinde Oluşan Kültür Değerleri Bibliyografyası (1923-1988) (Deneme)³²

Çalışma, Ahilikle doğrudan ilgili veya Ahilikle bağlantılı konulara yer veren çalışmaları künyeleriyle birlikte listelemektedir. Çalışmada Ahilikin barana, cümbüş, yâren vb. sosyal görünüşleri de kendine yer bulmuştur. Bibliyografyada yazılar, şiirler, bildiriler ve 6'sı lisans, 1'i doktora ve 1'i doçentlik olmak üzere 8 teze yer verilmiştir.

30 Bkz. Mürsel Öztürk, *Hacı Bektaş Veli ve Çevresinde Oluşan Kültür Değerleri Bibliyografyası*, Ankara, 1991; Ali Yaman, *Alevilik-Bektaşilik Bibliyografyası*, Mannheim: Alevî-Bektaşî Kültür Enstitüsü Yay., 1998. Bu iki çalışma Çimenli tarafından tezinde kullanılmıştır. Ali Yaman'ın çalışmasında anmadığı makalelere yer veren bir çalışma için bkz. Ayşe Ulusoy, “Alevilik-Bektaşilik Bibliyografyası'na İlaveler”, *Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi* (Gazi Üniv. Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Merkezi), sy. 11, Güz 1999, s. 69-76; İsmail Engin, “1990-1998 Yılları Arasında Türkiye Üniversitelerinde Aleviliği-Bektaşiliği Konu Edinen Akademik Çalışmalar: Bir Bibliyografya Denemesi”, *Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, sy. 14, yaz 2000, s. 51-58; Havvagül Çimenli, “Hacı Bektaş-ı Velî Bibliyografyası”, Yüksek Lisans Tezi, Nevşehir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Nevşehir 2010, 162 s.

31 Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 1999, vii+270 s.

32 Ankara: Kültür Bakanlığı Milli Folklor Araştırma Dairesi Yayınları, 1989, 64 s.

C. Tezlere Yer Vermeyen Tasavvuf Konulu Bazı Bibliyografyalar

Yine tasavvuf alanıyla ilgili olan ama tezlere yer vermeyen bazı bibliyografya çalışmaları da bulunmaktadır. Bunlardan, Türkiye’de az bilinen bir tarikatla ilgili olması bakımından dikkat çeken Mustafa Kara’nın “Şâzeliyye Literatürü Üzerine Bir Deneme” başlıklı olanıdır.³³ Bu çalışmada, Şâzeliyye’nin piri olan Ebu’l-Hasan eş-Şâzeli’nin hizbleri üzerine yapılan şerhler, Şâzeliyye şeyhleri hakkında yazılan kitaplar, tarikat usulü ve adabıyla ilgili eserler, tarikatın tabakatı gibi bir tarikat çalışmasının bütün alanlarıyla ilgili klasik ve çağdaş eserlerden yazarın ulaşabildiklerine yer verilmektedir. Çalışma, tarikatla ilgili Batı’da yapılan bazı çalışmaları da listelemektedir. Ama bu bibliyografyada, Şâzeliyye üzerine yapılmış olan tezlere yer verilmemiştir. Bunun sebebi, bibliyografyanın yazıldığı dönemde ülkemizde bu tarikat üzerine herhangi bir çalışmanın henüz yapılmamış olmasıdır.³⁴

Yine tezlere yer vermeyen ama belli bir şahsiyetle ilgili derli toplu bir envanter çıkartan başka bir çalışma da Cemal Kurnaz, Mustafa Tatcı tarafından hazırlanan, “Ahmed-ı Yesevî Hakkında Bir Bibliyografya Denemesi”³⁵ başlıklı olanıdır. Çalışma, Ahmed Yesevî hakkında yazılmış olan kitap, makale ve gazete yazılarını konu edinmektedir. Çalışmada yer verilen eserlerin bir kısmı, sadece Yesevî’yi konu edinmeyen, daha geniş kapsamlı olan ve tasavvuf tarihi ile tarikatlar tarihini ya da İslâm tarihini konu edinen çalışmalarla, roman gibi edebî eserlerdir. Bunlar, içlerinde Yesevî’ye yer vermeleri sebebiyle bu çalışmada yer alabilmişlerdir. Yine çalışma, Türkiye dışında ve özellikle Orta Asya’da yapılmış olan çalışmalara yer vermektedir.

III. Mevcut Durumun Tasviri: Tasavvuf Konulu Tezler

A. Yüz Yılın Hasılasına Kuş Bakışı

Türk akademisinde, tasavvuf tarihi alanındaki modern anlamda ilk akademik çalışmanın Fuad Köprülü’nün 1918’de yayınladığı *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*’ı olduğu söylenebilir.³⁶ Köprülü, çağdaş akademik yöntemlere vakıf olarak ve nadir yazmaları kullanarak öncü bir eser kaleme almıştır. Kendi zamanına kadar ele alınmamış konulara eğilmiş, özellikle Ahmed Yesevî ve Yunus Emre’yi Türk tasavvuf tarihi ve Türk kimliği bakımından merkezî bir yerde ele

33 Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, sy. 4, c. 4, yıl 4, 1992, s. 19-28.

34 Ülkemizde Şâzeliyye üzerine yapılan ilk tez 1999 tarihlidir: Salim Güven, “Ebu’l-Hasan Şâzeli ve Şâzeliyye”, Doktora Tezi, S.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 1999.

35 *Bilgi Bilim ve Kültür Dergisi*, sy. 4, Kış 1997, s. 253-263.

36 Ahmet Yaşar Ocak’ın tespiti de bu yöndedir. Bkz. “Türkiye’de 1980 Sonrası Osmanlı Dönemi Akademik Nitelikli Tasavvuf Tarihi Araştırmalarına Genel Bir Bakış”, *Dünden Bugüne Osmanlı Araştırmaları -Tespitler-Problemler-Teklifler-*, ed. Ali Akyıldız, Ş. Tufan Buzpınar, Mustafa Sinanoğlu, İstanbul: İSAM Yayınları, 2007, s. 218.

almayı önermesiyle ufuk açıcı olmuştur.³⁷ Eserin benimsediği yöntem ve bakış açısı, Köprülü sonrasında, Abdülbaki Gölpınarlı, Ahmet Yaşar Ocak ve birçok başka bazı araştırmacıyı derinden etkilemiştir.³⁸

Türk akademisinde tasavvuf alanında üretilen ikinci çalışma, Dârülfünun'da tasavvuf tarihi hocası olan Mehmed Ali Aynî'nin *Tasavvuf Tarihi* adlı eseridir.³⁹ Eser, Aynî'nin giriş kısmında söylediği gibi Dârülfünun öğrencilerine verdiği tasavvuf tarihi dersinin notlarından oluşturulmuştur. Aynî, sadece öğrencilerin yararlanması amacıyla, kitabının neşrine "hasebü'l-îcâb" muvafakat ettiğini bildirmektedir. İleride araştırmalarını derinleştirmesi durumunda, eseri yeniden daha genel bir okur kitlesi için hazırlamak istediğini de belirtir.

Akademi mensupları tarafından yazılmış olmakla birlikte, bu çalışmaların her ikisi de tez olarak hazırlanmamıştır.⁴⁰ Bu sebeple, tasavvufla ilgili yapılmış olan ilk tezin hangisi olduğu sorusuna bir cevap değildirler. Köprülü'nün öğrencisi olan Abdülbaki Gölpınarlı'nın İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'nde bitirme tezi olarak 1920'lerin sonunda hazırladığı⁴¹ *Melâmîlik ve Melâmîler* tasavvuf konulu ilk tezin hangisi olduğuna cevap olmalıdır.

Takip eden yaklaşık yirmi sene içinde -ki bu evre, İlahiyat fakültelerinin kapatılmış olduğu 1933-1949 arasını da içine alır- yine İlahiyat fakülteleri dışında yapılmış olan, tasavvuf konulu diğer tezler ise şunlardır (Başka bir ifadeyle bu tezler, Türkiye'deki tasavvuf konulu tezlerin ilk örnekleridir): Abdullah Recep (Baysun), "Türk Edebiyatında Evliya Menkabeleri", Yayınlanmamış Mezuniyet Tezi, İstanbul 1935, 72+XIII+ (3 y.); Abdülbaki Gölpınarlı, "Yunus Emre. Hayatı", Doktora Tezi, 1937⁴²; Mehmet Kaplan, "Emir Sultan-Mehmet Şemseddin Buharî Menkabevi ve Tarihî Hayatı; Lejandı; Kültü ve Tarikat Müessesesi", Yayınlanmamış Mezuniyet Tezi, İstanbul 1938-39, 80 s.; Altan Sunar, "Evliya Menkabeleri-Üç Eserdeki Unsurların Tahlil, Tefsir ve Tabakalandırmaları", Yayınlanmamış Mezuniyet

37 Mehmed Fuad Köprülü, *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*, İstanbul: Alfa Basım Yayım, 2017.

38 Ahmet Yaşar Ocak, kendisiyle yapılan nehir söyleşide, sık sık Köprülü'ye ve yöntemine olan ilgisini ve hayranlığını dile getirme ihtiyacı duyar. Haşim Şahin (Söyleşi), *Ahmet Yaşar Ocak Kitabı Arı Kovanına Çomak Sokmak*, İstanbul: Timaş Yayınları, 2004, s. 147 vd.

39 Mehmed Ali Aynî, *Tasavvuf Tarihi*, İstanbul: Kitabhâne-i Sûdî, 1341.

40 Köprülü'nün eseri hazırlama süreci, yazdığı yaş ve şartlar Orhan Köprülü ve Fevziye Abdullah Tansel tarafından anlatılmıştır. Bkz. Mehmed Fuad Köprülü, *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*, s. 17-44.

41 Murat Bardakçı, "Melâmîlik, Melâmîler ve Abdülbaki Gölpınarlı", Abdülbaki Gölpınarlı, *Melâmîlik ve Melâmîler* içinde, İstanbul: Elif Kitabevi, 1992, s. 11.

42 Ömer Faruk Akün, bu bilgiyi "söylenene bakılırsa" notuyla aktarır. Ömer Faruk Akün, "Abdülbaki Gölpınarlı", *DİA*, c. 14, s. 146. Gölpınarlı'nın Yunus Emre hakkındaki kitabı 1936 (İstanbul: İkbâl Kitabevi) tarihinde yayınlandığına göre, tezin bu tarihten önce bitirilmiş olması gerekir. Bununla birlikte Gölpınarlı'nın doktora tezi hakkında kaynaklarda çok az bilgi bulunuyor olması ilginçtir.

Tezi, İstanbul 1938-39, 27 s.; Türkan Aksu, “Tercüme-i Tezkiretü’l Evliya Üzerinde Lisani Bir Çalışma”, Yayınlanmamış Mezuniyet Tezi, İstanbul 1940-41, 67 s.; Baha Doğramacı, “Niyazi Mısrî Hayatı-Tarikatı-Kerametleri-Halifeleri-Türbedarları-Tarikat Silsilesi-Edebî Şahsiyeti Eserleri ve Bestelenmiş Şiirleri”, Yayınlanmamış Mezuniyet Tezi, İstanbul 1944-45, 56 s.; Necla Pekolcay, “Anadolu Türkçesi ile Tezkira Al-Avliya Tercümesinin Gramer Hususiyetleri”, Yayınlanmamış Mezuniyet Tezi, İstanbul 1945-46, 191 s.; Kasım Kufrah, “Nakşbendîliğin Kuruluş ve Yayılışı”, Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, 1949, IV+200 s.; Tahsin Yazıcı, “Şeyh İbrahim Gülşenî, Hayatı, Eserleri ve Tarikatı”, Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, 1951, VII+116 s.; Orhan Köprülü, “Tarihî Kaynak Olarak XIV. ve XV. Asırlardaki Bazı Türk Menâkıbnâmeleri”, Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, 1953, 115 s.; Cavit Sunar, “Vahdet-i Şuhûd, Vahdet-i Vücûd Meselesi: İmam-ı Rabbânî-Muhyiddîn İbnü’l-Arabî”, Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, 1954, V+122 s.

İlahiyat fakülteleri söz konusu olunca tasavvufla ilgili ilk tezin, 1949’da açılmış olan Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi’nde, 1953 senesinde İslâm tarihi alanında bir doçentlik tezi olarak hazırlanan Neşet Çağatay’ın “Fütüvvet Müessesesinin Menşei Meselesi” olduğunu söyleyebiliriz. Bu tezin bir başka önemi, aynı zamanda İlahiyat fakültelerinde yapılan ilk tez olmasıdır.⁴³

İlahiyat fakültelerinde tasavvuf anabilim dalının 1991-1992 öğretim yılında açıldığını belirtmiştik. Tasavvuf anabilim dalında tamamlanmış olan ilk tez⁴⁴, 1995’te tamamlanmış olan, Mahmut Erol Kılıç’a ait “Muhyiddin İbnü’l-Arabî’de Varlık ve Mertebeleri (Vücud ve Meratibü’l-vücud)” başlıklı tezidir.⁴⁵ Kılıç’ın bu tezinin tamamlanmasına kadar tasavvuf konulu lisansüstü tezler tefsir, hadis, felsefe, kelam, Türk-İslâm edebiyatı vb. başka anabilim dallarında yapılmıştır.⁴⁶

Tasavvuf konulu tezler sadece İlahiyat fakültelerinde değil, aynı zamanda yüksek İslâm enstitülerinde de yapılmıştır. Enstitülere hoca olarak atanmış olanlardan ders vermeleri dışında, bir de yeterlik tezi hazırlamaları istenmiştir. 1982’de enstitüler fakülteye dönüştürülünce, aynı hocaların bu kez doktora tezi hazırlamaları gerekmiş ve genellikle de enstitüde hazırladıkları tezlerini doktora tezi olarak sunmuşlardır. Bu uygulama (kıdemli iki hocanın şahitliğiyle) şöyle gerçekleşmiştir:

43 İsmail E. Erünsal, Mustafa Birol Ülker, Esra Karayel Muhacir, *İlahiyat Fakülteleri Tezler Kataloğu (1953-2015)*, İstanbul: İSAM Yayınları, 2017, s. 10.

44 Bkz. Mahmut Erol Kılıç, *Tasavvuf Düşüncesi Makaleler-Konferanslar 1*, 2. Baskı, İstanbul: Sufi Kitap, İstanbul 2014, s. 4 (yazarın özgeçmişi). Aynı sene içinde, tasavvuf anabilim dalında tamamlanmış bir başka tez: Seyfullah Sevim, “İbn Arabî’nin Tasavvufî Düşüncesinde Ma’rifet (Bilgi) Problemi”, Doktora Tezi, Erciyes Üniversitesi, Kayseri 1995, 174 s.

45 Marmara Üniversitesi, İstanbul 1995, xii+279 s.

46 İlgililer bu tezleri, Mustafa Aşkar’ın *Tasavvuf Tarihi Literatürü* çalışmasındaki “Bilimsel Çalışmalar” listesinden tespit edebilir. Bkz. Mustafa Aşkar, *Tasavvuf Tarihi Literatürü*, s. 421-450

“O zamanki sistem şöyleydi. Ben [Yüksek İslâm Enstitüsünde] iki sene hem hocalık yapıp tasavvuf tarihi vereceğim, hem de yeterlik tezi diye bir tez hazırlayacağım. Daha evvel, İstanbul’da İslâm Enstitüsü’nde mezuniyet tezi olarak üzerinde bir miktar çalıştığım, “Tasavvufta Semâ ve İslâm’da Musiki”; konusu vardı. Bunun üzerinde çalıştım (...) Yaptığım bu çalışmayı “İslâm Açısından Musiki ve Semâ” adıyla da yayınlamıştım. 1982’de Bursa’da [fakülteye dönüşme döneminde] iken yeniden komisyonlar, jüriler kuruldu, biz de o tezle jürinin önüne çıktık ve doktora tezi olarak o da kabul edildi.”⁴⁷

“Yüksek İslâm Enstitüsü döneminde asistan olarak hazırladığım öğretim üyeliği tezimi 1982’den sonra doktora dönüştürdüm.”⁴⁸

Buraya kadar -1992’de tasavvuf anabilim dalının teşekkülüne kadar da diyebiliriz- çizmeye çalıştığımız resim, uzun ama kesintilerle dolu, zorlu ve zahmetli bir sürecin sonunda oluşmuş, biraz da derme çatma görünen bir literatürün tarihidir. 92 senesine kadar bünyesinde doktora yapılabilen, daha kıdemlisi Ankara’da, daha genci Erzurum’da olan iki İlahiyat fakültesinde, tasavvuf anabilim dallarının dışında olmak kaydıyla bazı doktora tezleri tamamlanabilmiştir. Yanı sıra yine yüksek İslâm enstitülerinde, doktora tezi olarak değil ama öğretim üyeliği tezi olarak yapılan tezler bulunmaktadır. Bütün bu sınırlı sayıdaki tezin, tatmin edici bir literatür oluşturabilmesi doğal olarak mümkün değildir. Alanı kuşatabilecek oranda bir niceliğe ulaşamamış, daha da önemlisi bir metodolojinin tesis edilmesini sağlayacak bir anabilim dalı deneyimi de birikmemiştir. Tasavvuf klasiklerinin ilmi nitelikler taşıyan tercümelerinin yapıldığı, tasavvufi içerikli akademik dergilerin çıkarıldığı, dikkati tasavvufi çalışmalara teksif olmuş yayınevlerinin ortaya çıktığı bir kültürel muhitin oluşması için de haliyle daha epey senenin geçmesi gerekmiştir.

1991-1992 öğretim yılında tasavvuf anabilim dalının açılması, Türkiye’deki tasavvuf çalışmaları için yepyeni bir dönemin başlamasına yol açmıştır. Bir fikir vermesi bakımından başta şu kadarını paylaşalım: Anabilim dalının ilk tezini ürettiği 1995 senesinden 2017’ye kadar toplam 131 doktora tezi yapılmış, senelik biten doktora tez sayısı ortalaması 5.6 olmuştur (Yüksek lisans tez sayısı doktora tez sayısının ortalama 5 katıdır). Bu senelik ortalama 1930-1950 arasındaki yirmi senelik dönemde Türkiye’de üretilen tasavvuf konulu doktora tezi sayısından fazladır.

47 Süleyman Uludağ, “Tasavvuf, insanın içini Allah’a bütün samimiyetiyle açabileceği bir alandır” (Söyleşi), Konuşanlar: Ethem Cebecioğlu, Ali Çınar, Abdülvahit Gökteş, *Tasavvuf İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi*, 2007, sy. 7, s. 53.

48 “Prof. Dr. Erhan Yetik ile Mülakat”, *Tasavvuf İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi*, 2007, yıl 8, sy. 18, s. 425.

B. Rakamlar Eşliğinde Bir Tasvir Denemesi

Tasavvufla ilgili olarak yapılmış tezleri üç bölüme ayrabiliriz: 1) İlahiyat fakültelerinin tasavvuf anabilim dallarında yapılmış olanlar, 2) İlahiyat fakültelerinin tasavvuf anabilim dalı dışında yapılmış ama tasavvuf konulu olanlar, 3) İlahiyat fakülteleri dışındaki fakültelerde yapılmış olanlar.

1. İlahiyat Fakülteleri Tasavvuf Anabilim Dalında Yapılan Tezler

Bunlara, henüz tasavvuf anabilim dalı açılmadan önce, yani 1991-1992 eğitim yılından önce, İlahiyat fakültelerinde tasavvuf öğretim üyelerince yapılan, tasavvuf konulu tezleri de ekleyebiliriz. Nitekim *İlahiyat Fakülteleri Tezler Kataloğu (1953-2015)*'nu hazırlayanlar da böyle bir yaklaşımı benimsemişlerdir. Mesela İrfan Gündüz'ün "Gümüşhânevî Ahmed Ziyâüddin (Zamanı, hayatı, eserleri, tarikat anlayışı) ve Hâlidîyye Tarikatı" başlıklı tezi 1981'de tamamlanmış olsa da bu katalogta tasavvuf anabilim dalı tezleri arasında zikredilmiştir.⁴⁹ Benzer örnekler olarak Selçuk Eraydın'ın 1971 tarihli, Süleyman Uludağ'ın 1983 tarihli, Mustafa Kara'nın 1983 tarihli tezlerinin de aynı bölümde tasnif edilmiş olmasını anabiliriz.⁵⁰

Biz tasavvuf anabilim dalında 2015'e kadar yapılmış tezlerin, gerek sayıları ve gerekse künyeleri konusunda birazdan vereceğimiz bilgi ve rakamlarla ilgili olarak mezkur *İlahiyat Fakülteleri Tezler Kataloğu (1953-2018)*'nu esas aldık. 2015'den 1 Mart 2018 tarihine kadar tamamlanmış olan tezler için de İSAM'ın tezler veri tabanını kullandık.⁵¹

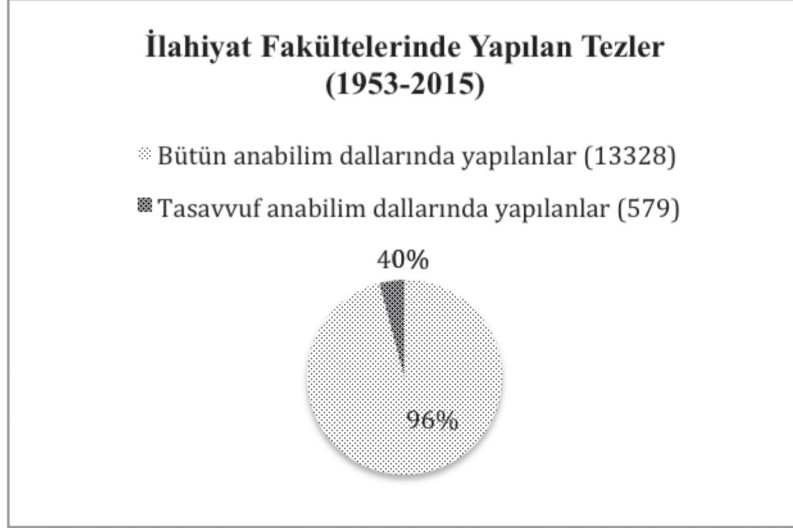
Buna göre, 2015'e kadar tasavvuf anabilim dalında toplam 579 tez yapılmıştır. Bu rakamın bütün anabilim dallarında yapılan tezler (13.328 adet) içindeki yüzdesi %4.33 oranındadır. Bu tezlerden 2'si doçentlik, 124'ü doktora, 453'ü yüksek lisans tezidir. 2015 sonrasında bakacak olursak, mezkur veri tabanından, 2015-1 Mart 2018 tarihine kadar yapılmış ve kataloğa girmemiş olan, 23'ü doktora, 58'i yüksek lisans olmak üzere 81 tez tespit ettik. Şu durumda Mart 2018 itibarıyla, tasavvuf anabilim dalında yüksek lisans ve doktora olarak tamamlanmış olan tez sayısı toplam 660 adet olmaktadır.

49 İsmail E. Erünsal vd., *İlahiyat Fakülteleri Tezler Kataloğu (1953-2015)*, s. 869.

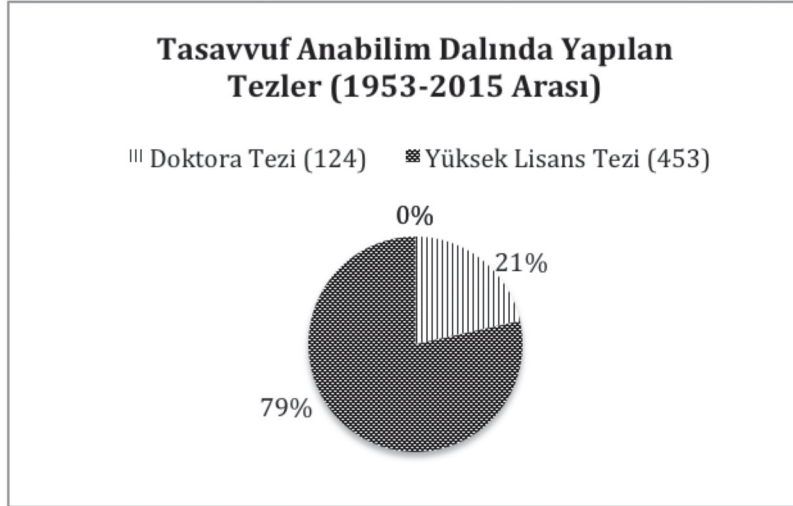
50 İsmail E. Erünsal vd., *İlahiyat Fakülteleri Tezler Kataloğu (1953-2015)*, s. 865, s. 872, s. 888.

51 Bkz. <http://ktp.isam.org.tr> sayfasındaki "İlahiyat Fakülteleri Tezler Kataloğu VI" sekmesi.

Tablo 1



Tablo 2



a. Çeşitliliği Anlamlandırmak:

Tasavvuf Anabilim Dalında Yapılan Tezlerin Tasnifi

Tasavvufu ilgili çalışmaların, tasavvuf anabilim dalı altında yapılageldiği gibi, başka bilim dalları altında da hiç de azımsanmayacak ölçüde yapılmakta olduğunu göstermiş olduğumuzu ümit ediyoruz. Bu anabilim dalı çeşitliliği, İlahiyat fakülteleriyle de sınırlı olmayıp, başka ve beklenmedik fakülteler ve bilim dallarını

da içermektedir. İlahiyat dışındaki fakültelerde yapılmış olan tasavvuf içerikli tezlerin bir dökümü yapılmış olsaydı, bizim burada kısmen gösterdiğimizden daha kapsamlı olarak, tasavvufun Türk akademisinin konu arayışına verdiği büyük destek görülmüş olurdu. Bu çeşitliliğin sebeplerinden biri kuşkusuz, tasavvufun bir tür hayat görüşü olarak, “ideolojik” ve fikrî bir içerik sunduğu kadar, aynı zamanda kültürel ve sosyal bazı ürünler ve oluşumlara da yol açmış olmasıdır. Bu, bir yönüyle tasavvufun kapsamlı, organik ve bileşenlerinin birbiriyle irtibatlı olduğu bir yapı, bir tür evren kurmuş olmasındandır. Bu bileşenlerin her biri, farklı bir disiplinin konusu olabildiği gibi, her bir bileşenin diğer bileşenlere ve yine merkezî düşünsel ilkeye işaret eden, onu gösteren bir niteliği vardır.

Buraya kadar göstermeye çalıştığımız disiplin çeşitliliğine rağmen, tasavvuf alanında yapılan çalışmalar bazı ana başlıklar altında toplamak yine de mümkün ve de gereklidir. Bu başlıkların seçimi aynı zamanda tasavvuf alanının “dağınık” görüntüsünü toparlamaya matuf bir tasnif işlevi de görebilir. Başlıkların seçimi ve buna mebni bir tasnif yapılmasının kestirme yolu, bu alanda yapılan çalışmaların sınıflandırılmasıdır. Bu tasnifin tek bir yolunun olmadığını da eklemeliyiz. Şimdiye kadar yapılan tasnifler de kısmen birbiriyle örtüşen ve kısmen birbirinden ayrılan görünümündedir.

Batıdaki tasavvuf çalışmalarının geçmişinin oryantalizm ve sömürgeciliğin gölgesinde şekillendiğini, sözgelimi kimi İngiliz sömürge bürokratlarının Avrupa’daki tasavvuf araştırmalarının başlıca kaynağı olduğunu artık biliyoruz. İlk oryantalistlerin Doğu dillerine yönelik yoğun ilgileri, erken tasavvuf çalışmalarının da daha ziyade dil ve metin merkezli şekillenmesine yol açmıştı. Aslında bu ilk tasavvuf araştırmacıları, tanık oldukları tasavvufî metinlere duydukları samimi ilgi ve hayranlık ile çağdaş oldukları sûfîleri ve tarikatları (hatta genel olarak İslâm’ı) birbirleriyle ilişkili düşünmemekten, hatta birbirine zıt yapılar olarak düşünmekten yanaydılar. Tasavvufa İslâm dışında bir köken arama çabalarının arkasında bu yaklaşımın bulunduğunu görmekteyiz.⁵²

Dahası, tarikatlar ve halihazırda yaşayan dervişler, sömürge yönetimleri için tekinsiz yapılar olarak görülüyordu. Ama muhtelif sömürgelelerdeki tasavvufî içerikli direniş hareketlerinin de tetiklediği bir durum olarak, zaman içinde oryantalist çalışmaların ilgi alanına, daha ziyade bir güvenlik meselesi olarak tarikatlar da girmeye başladı. Dolayısıyla Batıdaki tasavvuf çalışmalarının metin çalışmalarıyla (tahkik, tercüme, tahlil vb.) başlayıp tarikat incelemeleri ile sürdüğünü söyleyebiliriz.⁵³

52 Atif Khalil ve Shiraz Sheikh, “Sufism in Western Historiography: A Brief Overview”, *Philosophy East & West*, sy. 66, no. 1, 2016, s. 197 vd. Ayrıca bkz. Süleyman Derin, *İngiliz Oryantalizmi ve Tasavvuf*, İstanbul: Küre Yayınları, İstanbul 2017.

53 Carl W. Ernst, “Between Orientalism and Fundamentalism: Problematizing the Teaching of Sufism”, *Teaching Islam* içinde, Brannon Wheeler (ed.), Oxford: Oxford University Press, 2002.

Çağdaş tasavvuf araştırmaları bu minvalde, güçlü bir oryantalist dil ve literatür çalışması ile başlayıp, tarikatların hem tarihleri, hem de güncel durumlarının araştırılmasıyla devam etmiştir. Yirminci yüzyılda, bazı sûfi şahsiyetleri ve eserlerini teorik olarak derinlemesine ele alan ve tartışan Palacios, Massignon, Izutsu vb. daha doktrinel çalışmalara yatkın isimlerin ortaya çıkmasıyla birlikte, oryantalizmin ve sömürgeciliğin arka bahçesi olan bir disiplin olmaktan zamanla çıkarak, doktrinel soruşturmalara sürdürülmesine elverişli bir disipline de dönüşmüştür. Batıdaki tasavvuf çalışmalarında, XIX. yüzyıl oryantalizminin olumsuz etkilerini azaltan unsurlardan bir diğeri olarak, yetmişli yıllardan itibaren alanın birçok öğrencisinin kendi kişisel manevî arayışları neticesinde İslâm'la ve tasavvufla ilgilenmeleri, hatta ihtida etmeleri, gizli ya da açık Müslüman ve sûfi olmaları ve bu halleriyle, ilgili bilim dallarında görev yapmayı sürdürmeleri sayılabilir.⁵⁴ Son bir etken olarak, Batıdaki ilgili programlara ve bilim dallarına, çok sayıda doğulu ve Müslüman araştırmacının intisap etmiş olması zikredilebilir.

Tasavvuf alanındaki çalışmalarıyla tanınan Japon akademisyen Yasushi Tonaga, tasavvufa dair çalışmaları dört kısma ayırmaktadır: 1) Tasavvuf (*Sufism*), 2) Tarikat (*tariqa*), 3) Veli kültü (*Saint cults*) ve 4) Seyyid/şerif çalışmaları (*sayyid-sharîf*).⁵⁵ Ona göre tasavvuf çalışmalarının tamamını bu dörtlü tasnif içine sığdırmak mümkündür. Japonya'daki tasavvuf çalışmalarıyla ilgili hazırladığı bibliyografyada, bu başlıklar altında yer verilmiş çalışmaların başlıkları ve künyeleri incelendiğinde başlıklarla kastedilenlerin şunlar olduğu anlaşılır: 1) Tasavvuf: Genel olarak tasavvuf düşüncesi, tasavvufun teorik bakımdan incelenmesi. 2) Tarikat: Tarikatlar tarihi ve tarikatlar antropolojisi. 3) Veli kültü: Sûfi simaların incelenmesi ve sûfi simalara yönelik sosyo-antropolojik çalışmalar.⁵⁶ 4) Seyyid-şerif çalışmaları⁵⁷: Ehl-i beyt soyu üzerine, veli kültü incelemelerinin yöntemleriyle yapılmış çalışmalar. Kitaptaki verilerden de anlaşılacağı gibi, Japonya'daki tasavvuf çalışmalarında son yirmi beş sene içinde sûfi simaların kendileri, menkıbeleri, türbeleri ve

54 Marcia Hermansen, "The Academic Study of Sufism at American Universities", *The American Journal of Islamic Social Studies*, 24:3, 2007, s. 27, 33.

55 Yasushi Tonaga, *Bibliography of Sufism, Tariqa, and Sain Cult Studies in Japan*, Kyoto: Graduate School of Asian and African Area Studies, Kyoto University, Kenan Rifai Center for Sufi Studies, 2017.

56 Bu bölümdeki bazı çalışma başlıkları şu şekildedir: "Popular Islam: The World of Sufis, Saints and Holy Spirits" (Yasushi Tonaga, *Bibliography of Sufism*, s. 83), "Towards a Dynamic View of Sufism and Saint Veneration in Islam: An Anthropological Approach" (s. 84), "Shrine Visit in Contemporary Morocco" (s. 85), "Folk Belief in Muslim Saints and its Criticism" (s. 87).

57 Burada kastedilen biçimiyle "seyyid-şerif çalışmaları" Türk İlahiyat fakültelerindeki mezhepler tarihi anabilim dalı, İslam tarihi anabilim dalı, tasavvuf anabilim dalı gibi alanlara dağılmış durumdadır. Örnek olarak şu başlıklar zikredilebilir: "Imams and Sayyid in Oman: The Military Organization of the Ibadî" (Yasushi Tonaga, *Bibliography of Sufism* s. 117), "The Waqfs of the Nizam Family in Fourteenth Century Yazd", (s. 119), "Alevi Bektashi and Music Ethnicity of the Alevi Bektasi Group and Change and Continuity in the Social and Cultural Order: With Special Reference to Turkic Groups in Turkey and Europe" (s. 121)

etraflarında oluşmuş ritüeller üzerinde yapılan antropolojik çalışmaların giderek arttığı görülmektedir. Bu özel dikkat sebebiyle, Japonya'daki tasavvuf çalışmaları içinde bir "veli kültü" başlığı ve yine bununla bağlantılı bir "seyyid-şerif" başlığı açmak mümkün olabilir. Ama bu başlıkların Türk tasavvuf çalışmaları açısından doğrudan bir karşılığı bulunmamaktadır. Sanırız bunun başta gelen sebebi, Japonya'daki İslâm ve tasavvuf araştırmalarının çok net bir akademik adresinin bulunmaması; bu araştırmaların bazen felsefe bölümünde, bazen bölge araştırmaları bölümünde, bazen antropoloji, bazen de dinî çalışmalar bölümünde yapılıyor olmasıdır. Benzer bir tespiti Amerikan üniversiteleri için de yapabiliriz. Orada da genel olarak İslâm ve özel olarak tasavvuf çalışmaları, dinî çalışmalar (religious studies) içinde olduğu kadar, bölge çalışmaları programlarında da yer alıyor.⁵⁸ Oysa Türk tasavvuf araştırmalarının "tasavvuf anabilim dalı" gibi bir akademik adresi bulunmaktadır. Tasavvuf anabilim dalında yapılan çalışmalarda sūfî şahsiyetler, bir kült soruşturması başlığı altında değil, genellikle tasavvuf tarihinin bir unsuru ya da bir teorik soruşturmanın konusu olarak ele alınmaktadır. Bu, Türk akademisinde "veli kültü" ve "seyyid-şerif çalışmaları"nın hiç olmadığı anlamına gelmez, ama bu tür çalışmaların da "İslâm tarihi", "din psikolojisi", "din sosyolojisi" gibi muayyen adresleri bulunmaktadır.

Çağdaş tasavvuf araştırmalarının tasnifine yönelik başka bazı önerilere de rastlıyoruz. Tasavvuf anabilim dalı profesörlerinden Halil İbrahim Şimşek tasavvuf anabilim dalında yapılan tezleri, 2012'de yayınladığı bir çalışmasında şöyle tasnif eder: 1) Biyografi (bir sūfînin hayatı, eserleri ve tasavvufî görüşleri ekseninde; tezlerin %40.96'sı), 2) Tarikat (bir tarikatın ortaya çıkışı, gelişmesi veya belli bir coğrafya ve yüzyıldaki durumu; tezlerin %7.22'si), 3) Yüzyıl çalışmaları (tezlerin %7.22'si), 4) Konu (belli bir tasavvufî konunun genel veya bir şahıs ya da eser ekseninde yapılan çalışmalar; tezlerin %31.32'si), 5) Eser veya eserlerin tahkik ve tahlili (tezlerin %13.25'i).⁵⁹

Bu tasnif çabaları ve örneklerinin ardından biz de bu çalışmamızda, tasavvuf anabilim dalında yapılan tezlerin tematik bir tasnifini yapmaya çalışacağız.

Bize göre halihazırdaki tasavvuf çalışmaları 4 ana başlık altında toplanmaktadır:

1) Tarih: Belli bir tarikatı kendi tarihi boyunca inceleyen ya da belli bir zaman dilimindeki tasavvufî oluşumların tarihini ele alan, bir zaviyenin/dergahın tarihini inceleyen, bir sūfînin hayatını inceleyen, tasavvuf tarihinin dönemlendirilmesiyle meşgul olan ya da belli bir dönemi doğuran şartları inceleyen veya bir bölgedeki/şehirdeki tasavvufî oluşumu genel olarak ya da belli bir zaman dilimiyle sınırlı olarak inceleyen tasavvuf araştırmaları bu başlık altında toplanabilir (Örnek:

58 Marcia Hermansen, "The Academic Study of Sufism at American Universities", s. 25.

59 Halil İbrahim Şimşek, "Türkiye'deki İlahiyat Fakültelerinde Tasavvuf Anabilim Dalının Durumu ve Yapılan Doktora Tezlerinin Yönelimleri", *Türk Dünyasında İslâmî İlimlerin Yeri*, 26-27 Nisan 2012, Türkistan-Kazakistan, 2012, s. 91-110.

Derya Baş, “Seyyid Ahmed el-Bedevî: Tarîkatı ve İstanbulda Bedevîlik”, Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, 2006, 447 s.)

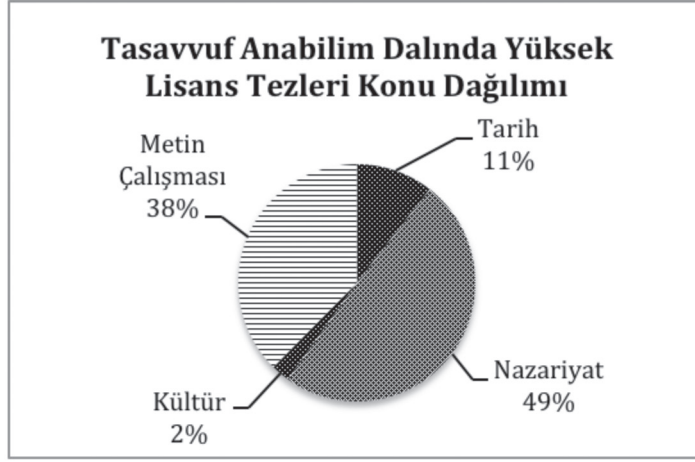
2) Nazariyat: Tasavvufi bir terimi ya da bir terimler toplamını inceleyen, bir şahsın belli bir konudaki ya da genel olarak görüşlerini teorik olarak inceleyen ya da bir problemi tartışan ve soruşturan veya bir problem kurgulayan çalışmalar nazariyat çalışmaları olarak değerlendirilebilir (Örnek: Ekrem Demirli, “Sadreddin Konevî’de Mârifet ve Vücûd”, Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, 2003, 332 s.)

3) Kültür: Bir tarikatın usulünü, adabını, erkanını inceleyen, tasavvuf-sanat ya da tasavvuf-kültür ilişkisini ele alan, tasavvufla mekan arasındaki irtibatları inceleyen, tasavvuf edebiyatını inceleyen, tasavvufu kültürel görünümleri (mutfak, giyim-kuşam, kütüphane vb.) bakımından ele alan çalışmalar bu başlık altında toplanabilir. (Örnek: Gönül (Türk) Gülşen, “Tasavvuf Kültüründe Derviş-Kitap Münasebeti ve Tekke Kütüphanesi”, Yüksek Lisans Tezi, Uludağ Üniversitesi, 1995, 67 s.)

4) Metin Çalışması: Tasavvufi bir metnin tahkiki, tercümesi, transkripsiyonu, tanıtılması, incelenmesiyle ilgili çalışmalar bu başlık altında toplanabilir. Her bir metni tarihsel ya da nazari veya kültürel bağlamlar içinde ayrı ayrı incelemek mümkündür. Ama metin çalışmaları çoğunlukla metni bu bağlamlardan birini merkeze alarak incelemek yerine ya metnin ortaya çıkartılması ve hazırlanmasına odaklanmakta ya da bu yönlerin tamamını kuşatmaya çalışmaktadır. Bu yüzden, bazı çalışmalar için, çalışmanın metni merkeze alan yapısı, bazı başka çalışmalar içinse, bütün bağlamları hesaba katan ve bu sebeple tasnife gelmeye gösterdiği direnç sebebiyle, metin hazırlama merkezli çalışmaları bu başlık altında toplanabileceğimizi düşünüyoruz. (Örnek: Abdurrahman Mihçioğlu, “İbrahim Hakkı Erzurumi’nin Tezkiretü’l-Ahbâb ile Hamsûn ve Mi’e Hikme İsimli Eseri (Metin ve İnceleme)”, Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, 2014, 162 s.)

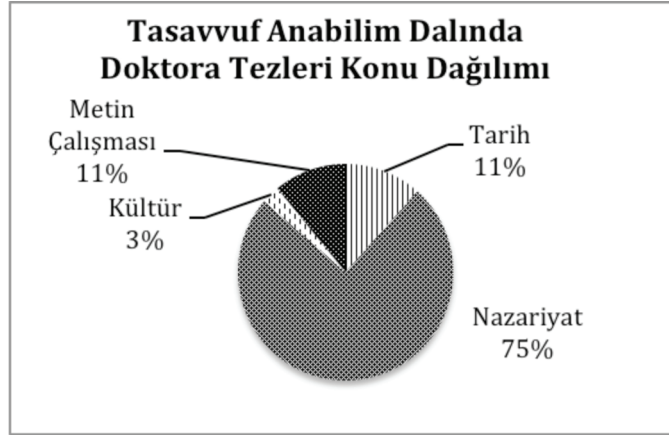
Bu dördü tasnife göre tasavvuf anabilim dalında yapılan tezler bakımından şöyle bir görünüm ortaya çıkmaktadır: 1953-2018 arasında yapılan yüksek lisans tezlerinin sayısı 511’dir. Bunlardan 54’ü tarih, 252’si nazariyat, 13’ü kültür, 192’si metin çalışması başlığı altında tasnif edilebilir. (Bkz. Tablo 5)

Tablo 5



1953-2018 arası yapılan doktora tezlerinin sayısı ise 147'dir. Bunlardan 17'si tarih, 110'u nazariyat, 4'ü kültür, 16'sı metin çalışması başlığı altında tasnif edilebilir. (Bkz. Tablo 6)

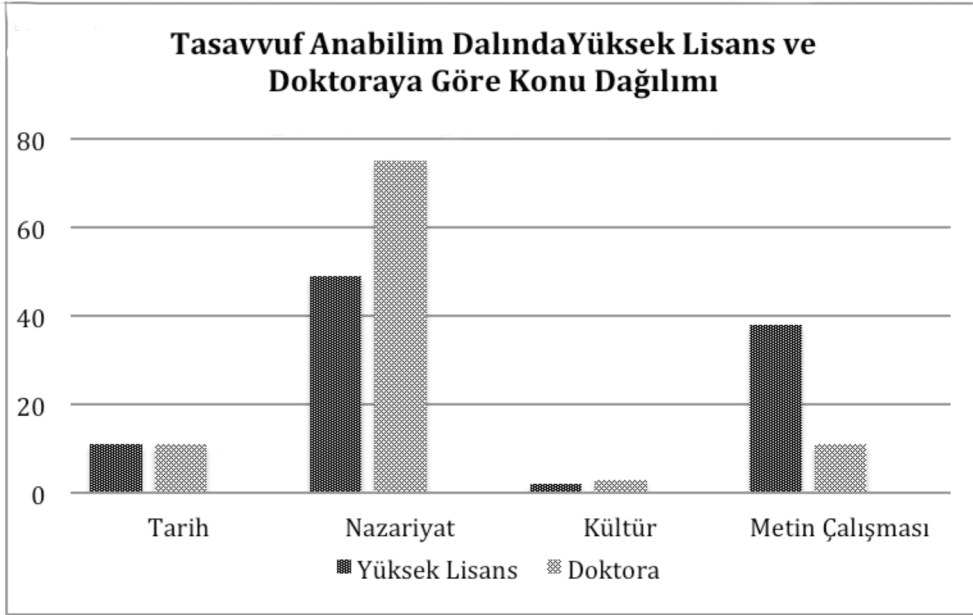
Tablo 6



Yüksek lisans ve doktora tezlerinin bu dört konuya gösterdikleri ilgi arasında farklar bulunmaktadır. Her iki seviyede de tarih ve özellikle kültür başlıkları en az ilgi gören konulardır. Nazariyat konuları yüksek lisans tezlerinin yarısına yakını oluştururken, doktora seviyesinde bu oran %75'e çıkmaktadır. Bu artışın başlıca sebebi, nazariyat çalışmanın gerektirdiği akademik yetkinliğe dayalı özgüvenin, öğrenciler tarafından doktora düzeyinde daha belirgin olarak hissedilmesi olabilir. Buna mukabil, yüksek lisans düzeyinde %38 gibi yüksek bir orana sahip olan

metin çalışmalarının, doktora düzeyinde %11'e gerilemesidir. Bunun bir sebebi, yüksek lisans seviyesinde bir metinle meşguliyetin öğrenciye, doktrinel ya da henüz planı belirsiz bir konuyla meşguliyetten daha çok baş edilebilir görünmesi olabilir. Ama bu tercihin şekillenmesinde danışmanların tercihlerinin etkili olduğu da unutulmamalıdır. (Mukayese için bkz. Tablo 7)

Tablo 7



Tezlerdeki nazariyat çalışmalarının da başlıca üç şekilde yapıldığını görüyoruz. En çok başvuru alan, belli bir ismin tasavvufi görüşlerinin genel olarak el alındığı⁶⁰ ya da muayyen bir konudaki görüşünün incelendiği⁶¹ şahıs merkezli yöntemdir. Yüksek lisans seviyesindeki nazariyat çalışmalarının %79'unun, doktora seviyesindekilerinse %89'unun bu türde olduğunu görüyoruz. Bu yöntemi epey geriden olmak üzere terminolojiyle ilgili olan çalışmalarla,⁶² problematik merkezli çalışmalar izlemektedir.⁶³ (Bkz. Tablo 8 ve 9)

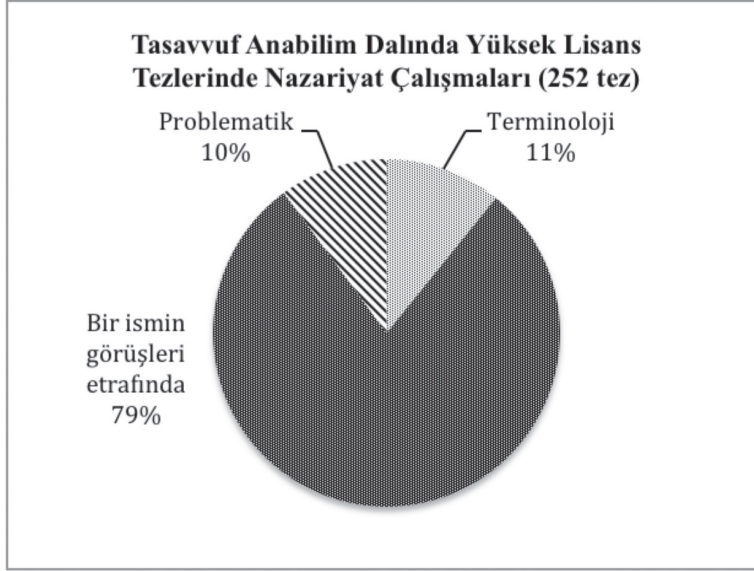
60 Örnek; Hamide Ulupınar, "Ebû Medyen el-Mağribî, Hayâtı, Eserleri ve Tasavvufî Görüşleri ve Medyeniyye Tarikatı", Doktora Tezi, Necmeddin Erbakan Üniversitesi, 2012, 215 s.

61 Örnek; Bekir Belada, "Erzurumlu İbrahim Hakkı'nın Mârifetnâmesi'nde Nefs ve Mertebeleri", Yüksek Lisans Tezi, Necmeddin Erbakan Üniversitesi, 2015, vii++154 s.

62 Örnek; Önder Tonbul, "İlk Dönem Süfîlerine Göre Tevekkül Anlayışı", Yüksek Lisans Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi, 2017, 99 s.

63 Örnek; Hacı Bayram Başer, "Sünnî Tasavvufun Teşekkül Sürecinde Şeriat-Hakikat İlişkisi Sorunu (Hicri III. ve IV. Yüzyıllar)", Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, 2015, 305 s.

Tablo 8



Tablo 9



Tezlerde ele alınan isimlerin bir değerlendirmesi de, yapılan ve yapılacak olan çalışmalara ışık tutması bakımından yararlı olacaktır. Gerek yüksek lisans gerekse doktora seviyelerinde incelenen isimlerin ortalama olarak yarısı Osmanlı'nın doğal merkezî coğrafyası olarak kabul edebileceğimiz İstanbul, Anadolu ve Rumeli'den isimlerdir (Yüksek lisans 98, doktora 43 tez böyledir). Bu yüksek oran, metin

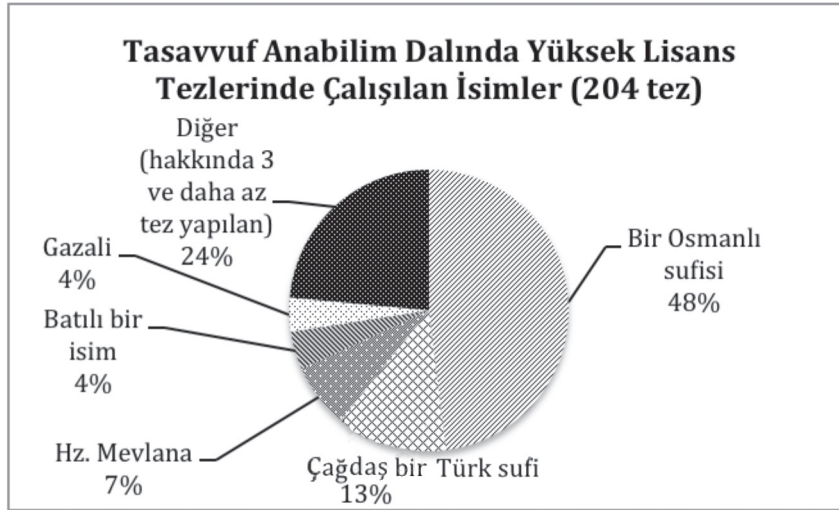
çalışmalarında çalışılan metinlerin sahipleri için de geçerlidir. Görünen o ki Türk tasavvuf akademyası, kendisine öncelikli mevzu olarak Osmanlı tasavvuf birikimini seçmiştir. Öğrenciyi bu seçime, özellikle de yüksek lisans düzeyinde teşvik eden sebeplerden biri kuşkusuz Osmanlı sûfilerinin geride bıraktıkları Osmanlı Türkçesi eserlerinin sağladığı dil kolaylığıdır. Osmanlı Türkçesi bir metne nüfuz etmenin, Arapça veya başka bir yabancı dildekenden daha kolay olması doğaldır.

Osmanlı sûfilerinden sonra, her iki seviyede de üzerinde en çok çalışılan şahsiyet Hz. Mevlânâ olmaktadır. Yüksek lisansta hakkında 15 kadar tez yapılmışken, doktora da bu sayı dördttür. Kamuoyundaki şöhretine ve Türk tasavvuf tarihindeki etkisine kıyasla bu rakamın yetersiz olduğu söylenebilir.

Her iki seviyede de Türkiye'den⁶⁴ ve Batıdan⁶⁵ bazı çağdaş isimler üzerine çalışmalar yapılmıştır. Yüksek lisans tezleri arasında çağdaş isimler üzerine yapılan çalışmalar 25 Türk ve 9 Batılı isim olmak üzere toplam 34 tez ve toplam tezlerin %17'si gibi yüksek bir rakamdadır. Doktora da ise bu rakamlar beş teze kadar gerilemektedir. Bu durumun doğmasında etkili olan başlıca faktörün, yüksek lisans seviyesindeki öğrencilerin günümüz Türkçesiyle eser vermiş olan isimleri çalışmalarındaki kolaylık olsa gerektir.

10. ve 11. tablolarda "Diğer" başlığı altında topladığımız isimlerse, haklarında sadece birkaç tez yapılmış olan Serrâc, Sülemî, Muhasibî, Sühreverdi, Ubeydullah Ahrâr, Saîdüddîn Fergânî, Kelâbâzî, Kuşeyrî vb. isimlerdir.

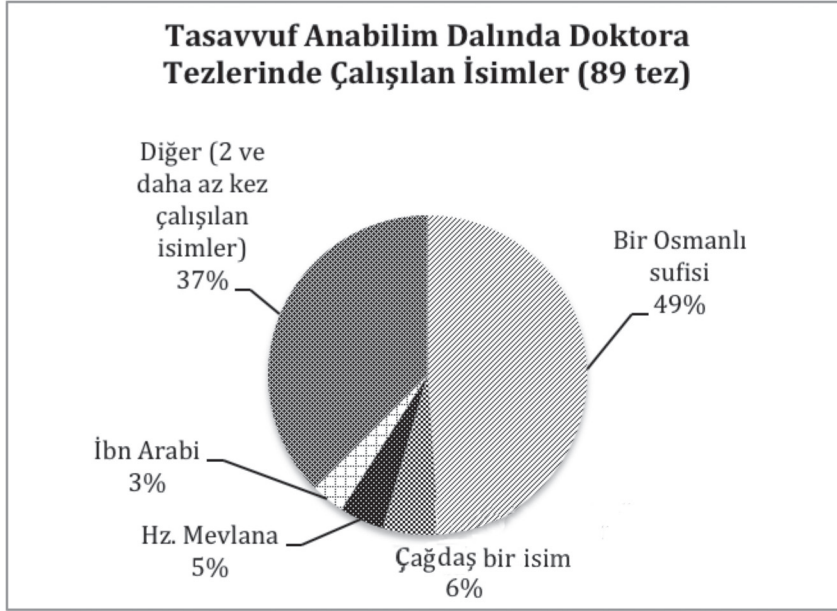
Tablo 10



64 Örnek; İdris Topçuoğlu, "Mahir İz: Hayatı, Eserleri ve Tasavvufî Görüşleri", Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, 2005, 177 s.

65 Örnek; Şule Bilman, "Annemarie Schimmel'in Tasavvuf Kültüründeki Yeri", Yüksek Lisans Tezi, Uludağ Üniversitesi, 2004, VIII+117 s.

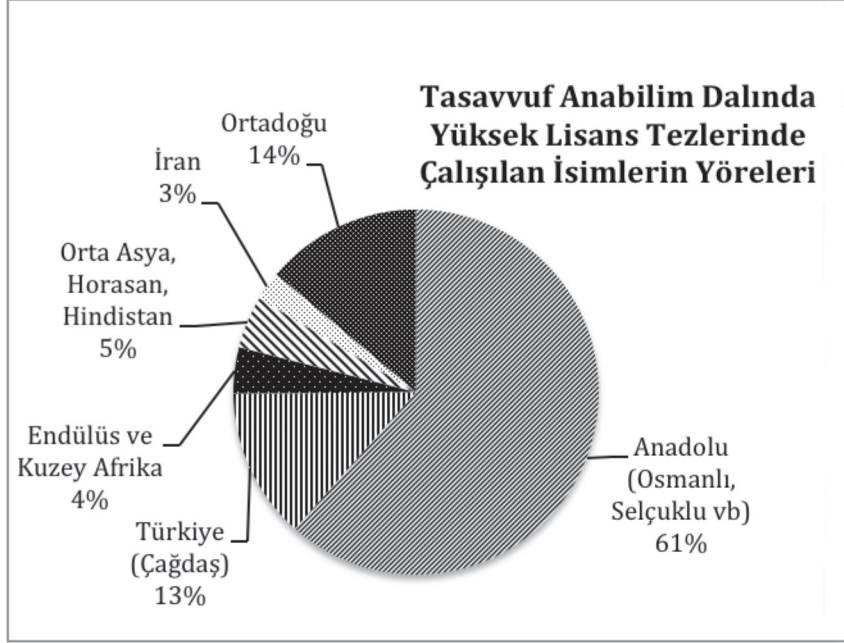
Tablo 11



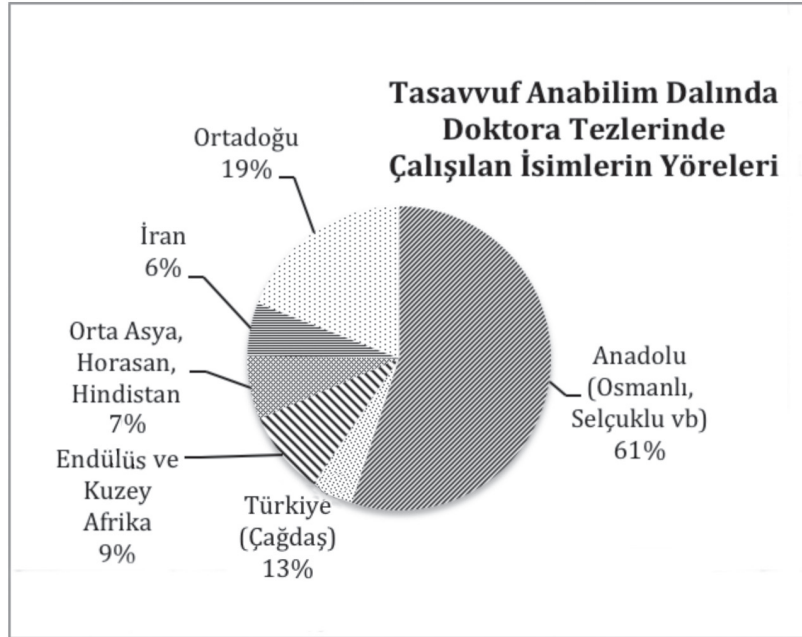
Tezlerde çalışılan isimlerin büyük oranda Osmanlılardan oluşmasına paralel olarak ve Osmanlılara göre daha az sayıda olan Selçuklu öncesi ve Selçuklu dönemi Anadolu'sundaki isimlerin de eklenmesiyle birlikte, incelenen sûflerin mensup oldukları coğrafyalar arasında da Anadolu öne çıkmaktadır. Hem yüksek lisansta hem de doktora bu oran %61'e kadar çıkmaktadır. Ülkemizde Selçuklu çalışmalarının Osmanlı çalışmalarına göre daha geride ve yetersiz olması sebebiyle, benzer biçimde Selçuklu ve öncesine dair tasavvuf çalışmaları da azdır.

12. ve 13. tablolarda Ortadoğu olarak gösterdiğimiz dilim; esasen klasik dönem olsun, erken modern ve modern dönem olsun, tezlere konu olan Muhâsibî, Ebû Tâlib el-Mekkî, Sülemî, Tüsterî vb. belli başlı sûflerin ve tarikat müessislerinin çıktığı coğrafyanın Ortadoğu olması sebebiyle, diğer dilimlere göre daha yüksek bir orana sahiptir. Yoksa daha tâlî ve az bilinen sûflere yönelik çalışmalara bu dilimde de rastlamıyoruz. Diğer coğrafyalar tablolarda da takip edilebileceği gibi çok az çalışılmıştır. Tasavvuf çalışmaları açısından verimli bölgeler olan Malay takımadaları, kuzeyi hariç bütün Afrika ve Yemen gibi yörelere dair çalışma, yok denecek kadar azdır. Daha yakın olan, dinî ve tasavvufî anlayışımızın köklerini barındıran Horasan ve Orta Asya'ya dair olan çalışmalar da emekleme düzeyindedir.

Tablo 12



Tablo 13



Tezler söz konusu olduğunda değinilmesi gereken hususlardan biri de danışmanlardır. Fakültelerin yaşları ve tasavvuf anabilim dalı kadrolarının kapasiteleriyle doğru orantılı olarak Marmara, Ankara, Uludağ üniversiteleri yaptırılan tezler bakımından öne çıkmaktadır. Bu üniversitelerden, yaptırdıkları tez sayıları bakımından ilk beşi oluşturan isimler, Tablo 14'te bulunabilir. Yine tezler-danışmanlar ve fakülteler bağlamında tartışılması gereken hususlardan biri de, tasavvuf akademiası içinde, belli tema ve projeleri sürdüren akademik silsilelerin olup olmadığı hususudur. Tasavvuf anabilim dalı nispeten genç bir anabilim dalı olduğu için, hemen fark edilebilen ve tanımlanabilen silsileler oluşmuş görünmüyor. Az sayıdaki ilk emeklilerini yakın tarihlerde vermeye başlayan⁶⁶ anabilim dalının, zaman içinde gerek hocalar gerekse fakülteler ölçeğinde bu silsileleri ve gelenekleri inşa etmesi gerekmektedir. Ama şimdilik oluşun ve henüz bir gelenek niteliği kazanmamış eğilimlerden biri, Anadolu'daki fakültelerin mahallî isimleri ve yine mahallî yazmaları merkeze alan çalışmaları öncelermeleridir. Ama mesela İbn Arabî ve Ekberîlik, Hz. Mevlânâ ve Mevlevîlik, Kuzey Afrika tasavvufu, İnan ve Horasan havzası, tahkik ve neşir çalışmaları, modern antropolojik etütler gibi dünya ölçeğinde canlı muhtelif çalışma başlıklarının Türk tasavvuf akademiasında belirli bazı adresleri oluşmuş değildir.

Tablo 14

Tez Danışmanlığında İlk 5 (1994-2018 Yılları Arası ve Tamamlattıkları Tezler Bakımından)

Sıra	Danışman	YL Tezi Sayısı	Dr Tezi Sayısı
1	Ethem Cebecioğlu	40	25
2	Hasan Kamil Yılmaz	44	8
3	Mustafa Tahralı	33	16
4	Mustafa Kara	29	11
5	Mahmut Erol Kılıç	29	4

Nihayetinde tezlerin adet bakımından senelere göre bir listesini vereceğiz. Yüksek lisans tezleriyle doktora tezleri arasında sayı bakımından hatırı sayılır bir orantısızlık görünse de, diğer bir ifadeyle yüksek lisans bitiren her dört kişiden sadece biri doktora yapıyor olsa da, Tablo 15'ten de takip edilebileceği gibi tezlerin tamamlandıkları senelere göre adetleri belli bir istikrara sahiptir.

66 Tasavvuf anabilim dalı hocalarından tespit edebildiğimiz kadarıyla emekli olanlar şu isimlerdir: Süleyman Uludağ (2007), Mehmet Demirci (2009), Mustafa Tahralı (2010), Erhan Yetik (2012), İrfan Gündüz, Mustafa Kara (2018), Mahmud Erol Kılıç, Hasan Kamil Yılmaz (2019).

Tablo 15
Senelere Göre Tamamlanan Yüksek Lisans ve Doktora Tez Adetleri
(Tasavvuf Anabilim Dalının Açılmasından İtibaren)

Sene	YL Tez Adedi	Dr Tez Adedi
1994	8	-
1995	15	2
1996	13	1
1997	17	3
1998	27	3
1999	13	4
2000	12	6
2001	13	5
2002	17	10
2003	26	8
2004	14	5
2005	17	6
2006	33	3
2007	30	7
2008	13	3
2009	23	8
2010	26	4
2011	15	3
2012	20	5
2013	15	7
2014	23	9
2015	31	7
2016	20	14
2017	35	8
2018	4	1

2. İlahiyat Fakültelerinde Tasavvuf Anabilim Dalı Dışında Yapılmış Olan Tasavvuf Konulu Tezler

Tasavvuf anabilim dalı, bütün diğer dallar gibi, ele aldığı konusunu tasavvuf alanının gerektirdiği saha bilgisi, yabancı dil bilgisi ve metodolojiyle inceleme iddiasındadır. Bu sebeple, tasavvufla ilgili olarak yapılan çalışmaların asıl adresinin tasavvuf anabilim dalı olduğunu söyleyebiliriz. Bununla birlikte, tasavvuf

sahasının sınırlarının görece belirsizliği ve edebiyattan felsefeye, sosyolojiden psikolojiye kadar açılma kabiliyeti sebebiyle diğer anabilim dallarının tamamında tasavvuf konulu tezler hazırlandığını görmekteyiz.

Bu tezlerin kahir ekseriyetinin, bekleneceği gibi, ilgili anabilim dalının yöntem ve terminolojisiyle kotarıldığını söyleyebiliriz. Sözelimi, Din Sosyolojisi anabilim dalında yapılmış olan Bektaşilik ile ilgili bir tezin, Bektaşiliğin tarihi, ricali, adabı ve erkaniyla ilgili olmaktan ziyade, mesela Bektaşiliğin toplumsal görünürlüğü esnasında kurduğu ilişkilerle alakalı olmasını, bir Bektaşî topluluğunun grup davranışlarını, sosyal yönelimlerini belirlemeye matuf olmasını bekleyebiliriz. Ama yine de, daha geniş bir çerçevede, konunun Bektaşilik ile ilgili kaldığını, incelemenin merkezinde bir tasavvufî oluşumun bulunduğunu görmekteyiz. Bu sebeple, diğer anabilim dallarında yapılan tasavvuf konulu tezlerin de, tasavvuf araştırmacısının dikkatinden kaçmaması gerektiğini düşünüyoruz.

İlâhiyat Fakülteleri Tezler Kataloğu (1953-2018)'nu esas alarak yaptığımız tespitlere göre, diğer anabilim dallarında, şöyle ya da böyle tasavvufla ilgili olarak hazırlanmış olan toplam 287 tez bulunmaktadır. Bu, tasavvuf anabilim dalında yapılan tez sayısının yarısına denk gelen yüksek bir rakamdır. Bu yüksek oran, İslâmî ilimlerin birbirine olan ihtiyacını ve geçişkenliğini gösterdiği gibi, disiplinler arası sınırların esnekliğini de göstermektedir.

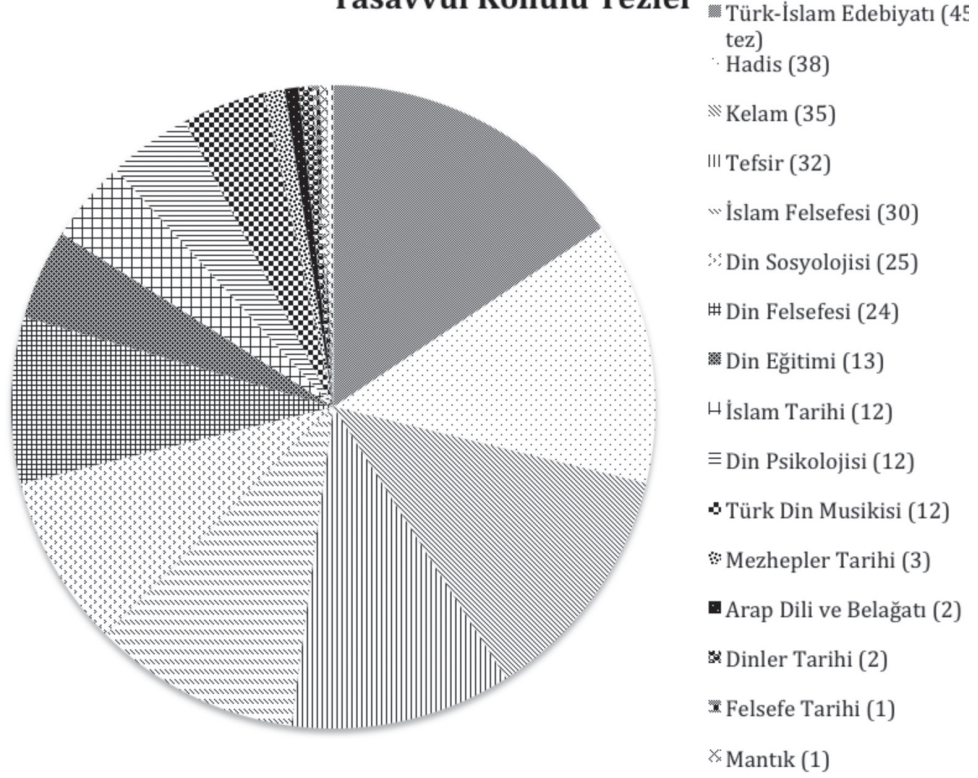
Bu tezlerin anabilim dallarına göre dağılımı, yüksek rakamdan düşük rakama doğru şöyledir: Türk-İslâm Edebiyatı (45 tez), Hadis (38 tez), Kelam (35 tez), Tefsir (32 tez), İslâm Felsefesi (30 tez), Din Sosyolojisi (24 tez), Din Felsefesi (24 tez), Din Eğitimi (13 tez), İslâm Tarihi (12 tez), Din Psikolojisi (12 tez), Türk Din Musikisi (12 tez), Mezhepler Tarihi (3 tez), Arap Dili ve Belağatı (2 tez), Dinler Tarihi (2 tez), Felsefe Tarihi (1 tez), Mantık (1 tez), İslâm Hukuku (1 tez).

Temel İslâm ilimlerinden tefsir, hadis ve kelam alanlarında yapılan tasavvufla ilgili tez sayıları neredeyse birbirine eşittir ve toplamı 105 teze ulaşarak, bu başlık altındaki tez sayısının üçte birini oluşturmaktadır. Buna mukabil, yine temel İslâm ilimlerinden İslâm hukukunda, tasavvufla ilişkili sadece bir tez yapılmıştır.

Şayet dört felsefe dalını (İslâm felsefesi, din felsefesi, felsefe tarihi, mantık) bir tutarak değerlendirirsek toplam 56 tez adedine ulaşmaları göz önünde bulundurulduğunda, tasavvuf alanıyla en çok felsefe dallarının ilgilendiğini söyleyebiliriz. Ardından 45 tez adediyle Türk-İslâm edebiyatı gelmektedir. Bu durum şu şekilde yorumlanabilir: Tasavvuf literatürünün dili bu etkileşimin sebebidir. Bu literatürün dili çoğu kez başvurduğu poetik formu sebebiyle edebiyat çalışmalarının Allah, varlık, bilgi ve değer hakkında yaptığı tutarlı, takip edilebilir ve yoruma dayanıklı yapısı sebebiyle de felsefi soruşturmanın ilgisini çekecek durumdadır.

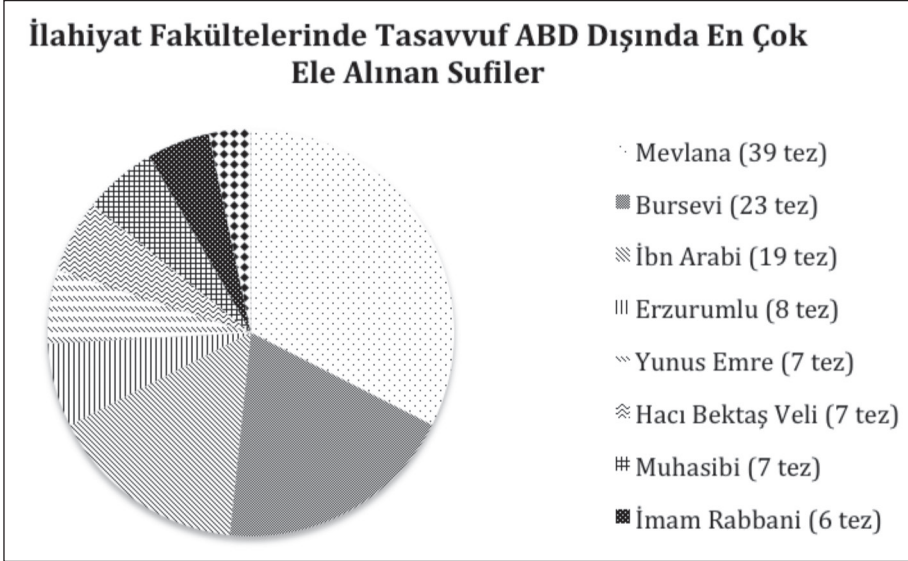
Tablo 16

İlahiyat Fakültelerinde Tasavvuf ABD Dışında Yapılan Tasavvuf Konulu Tezler



Diğer anabilim dallarında yapılan tezlerin bir kısmı da muhtelif sûfilerle ilgilidir. Bu sûfi simalardan, en çok tez konusu teşkil edenleri şöyledir: Mevlânâ, 39 tez; İsmail Hakkı Bursevî, 23 tez; İbn Arabî, 19 tez; Erzurumlu, 8 tez; Yunus Emre, 7 tez; Hacı Bektâş-ı Velî, 7 tez; Muhâsibî, 7 tez; İmam Rabbânî, 6 tez; Kuşeyrî, 4 tez.

Tablo 17



Bu isimlerde liderlik büyük bir farkla Hz. Mevlânâ'dadır. Onu İsmail Hakkı Bursevî ve İbn Arabî takip etmektedir. Bu isimlerin bir kaç tanesi hariç tamamının Anadolu'da yetişmiş ya da yaşamış, dolayısıyla Anadolu'da iz bırakmış simalar olduğunu görüyoruz. Ele alınacak ismin seçiminde bu aşinalığın etkili olduğu söylenebilir. Yine bu tespitten hareketle, söz gelimi Fas'ta yapılan tasavvuf konulu tezlerde Anadolu sûfilerden hemen hiç birine rastlamayacak oluşumuzun sebebi olarak, benzer bir dikkatin yöresel olana teksif edilmesini gösterebiliriz. Bu simalar hakkında çalışmayı kolaylaştırıcı bir faktör de, listedeki isimlerin tamamının temel kitaplarının dilimize tercüme edilmiş olmasıdır.

Bu tezlere ait, yapıldıkları anabilim dalları ile ele aldıkları tasavvufi konuyu gösteren bir dökümün yararlı olacağını düşündüğümüz için, bir-iki kelimelekin anahtar kelimeyi de içeren bir listeyi çalışmamızın sonunda bulabilirsiniz. (Bkz. Ek: 1)

3. İlahiyat Fakülteleri Dışındaki Fakültelerde Yapılmış Olan Tezler

İlahiyat fakülteleri dışındaki fakültelerde de çok sayıda tasavvuf konulu tez yapılmaktadır. Türk dili ve edebiyatı⁶⁷ ve doğu dilleri⁶⁸ bölümleri başta olmak

67 Konuyla ilgili bkz. Azmi Bilgin, "Türk Tasavvuf Edebiyatı Literatürü", *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, c. 5, sy. 10, 2007, s. 331-352. Çalışmada kitaplara ve makalelere olduğu kadar tezlere de yer verilmektedir.

68 Fars Dili ve Edebiyatı bölümlerinde tasavvuf konulu çok sayıda tez yapılmıştır. Bkz. Kadir Turgut, "Türkiye'de Fars Dili ve Edebiyatı Alanında Yapılan Çalışmalar Bibliyografyası Denemesi I: Fars Dili ve Edebiyatı Anabilim Dallarında Hazırlanan Doktora ve Yüksek Lisans Tezleri", *Şarkiyat Mecmuası*, sy. 18, 2011, s. 75-122.

üzere tarih, iktisat, işletme, kamu yönetimi, felsefe, sosyoloji, psikoloji, antropoloji, sanat tarihi, giyim endüstrisi, çeviribilim⁶⁹ vb. her türden bölümde tasavvufla ilgili tezlerle rastlanmaktadır. Bu tezlerle ilgili yapılmış detaylı bir bibliyografya çalışması bulunmamaktadır. Biz de bu çalışmamızda kendimizi İlahiyat fakülteleriyle sınırladığımız için diğer fakültelerdeki tasavvuf çalışmalarına burada işaret etmekle yetinmiş olduk.

Sonuç

Türk akademisinde tasavvufla ilgili olarak yazılmış olan ilk eserin (*Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*) üstünden yüz sene geçmiş bulunuyor. Bu ilk eserin ait olduğu disiplini tespit etmekten daha önemlisi, eserin bir yanıyla genel Türk tarihini, bir yanıyla Türk edebiyat tarihini, bir yanıyla da Türk tasavvuf tarihini birlikte ele almak zorunda kalmasına dikkat etmektir. Bugün de tasavvuf alanıyla ilgili çalışmaların, tasavvuf anabilim dalına sığmıyor olmasının başlıca sebebi bu ayrışmazlık olsa gerektir.

Aslında uzun gibi görünen bu yüz sene, maalesef yaşanan inkıtarlar sebebiyle yeterince uzun değildir. Yüz sene içinde ilk kitabın oluşturmaya aday olduğu gelenek oluşturulamamış, İlahiyat fakültelerinin açılması gecikmiş, açıldıklarında da kendilerini içinde buldukları acil ve pratik sorunlar sebebiyle teorik ve akademik gelişme yönünde hep bir gecikme yaşamıştır. Bu gecikmeden tasavvuf akademiasının da doğrudan etkilendiğini görüyoruz.

Türk tasavvuf akademiası, Osmanlı tasavvufu çalışmalarına ağırlık vermiştir. Gerek şahıs ve gerekse metin merkezli tezler daha çok bu alanda birikmiştir. Türk tasavvuf akademiasının uzmanlık alanının daha ziyade Osmanlı tasavvufu olduğu söylenebilir. Şu aşamada beklenen, başka bazı konular için de benzeri ihtisaslaşmanın sağlanmasıdır. Söz gelimi, Malay dünyası, Afrika, Hindistan gibi coğrafi mesafe ve dil engelleriyle uzak düşüğümüz tasavvufi muhitleri bir yana bırakırsak, Osmanlıyı çalışabilmek için gereken Selçuklu tasavvufu uzmanlığına ve geriye doğru giderek Horasan ve Orta Asyalı köklerin açığa çıkartılmasına ihtiyaç vardır. Çünkü bu alanlarda yapılmış tez yok gibidir.

Tasavvuf anabilim dalında yapılmış tezler dışında epey yekun tutan bir miktarda tezin, sadece İlahiyat fakültelerindeki değil başka fakültelerdeki muhtelif anabilim dallarında da yapıldığını görmekteyiz. Dolayısıyla tasavvuf çalışmalarını

69 YÖK'ün tezlere erişim sağlayan internet sitesinde (<https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/>), sözelimi "fütüvvet" gibi bir anahtar kelimeyle yapılacak küçük bir arama sonucunda, ortaçağ tarihi anabilim dalı (tez no: 332612), işletme anabilim dalı (tez no: 448113), iktisat anabilim dalı (tez no: 82132), Türk dili ve edebiyatı (tez no: 19870) alanında yapılmış tezlerle; "Mevlânâ" anahtar kelimesiyle yapılacak küçük bir aramada giyim endüstrisi ve giyim sanatları anabilim dalı (tez no: 219176), kadın çalışmaları anabilim dalı (tez no: 475734), çeviribilim anabilim dalı (tez no: 451943), felsefe anabilim dalı (tez no: 452117) gibi alanlarda yapılmış onlarca çalışmaya rastlamak mümkündür.

tasavvur ederken, tasavvuf anabilim dalıyla sınırlı bir tasavvurun ötesine geçebiliriz. Bu durum tasavvuf akademiasına disiplinler arası çalışmalar ve işbirlikleri yapma fırsatı vermektedir.

Çalışma esnasında fark ettiğimiz bir şey, genel olarak akademi dünyasında ve özel olarak da İlahiyat akademiası içinde, hocaların ilmî deneyimleri, çalışma esnasında karşılaştıkları zorluklar ve bunları aşma yöntemleri, kısaca kişisel akademik tarihçeleri hakkında ketum oldukları yönündedir. Bu tür tecrübelerin kaleme alınması, yetişmekte olan genç araştırmacılar için ufuk açıcı olacaktır.

Ek:1

**İlahiyat Fakültelerinde Tasavvuf Anabilim Dalı Dışında
Yapılmış Olan Tasavvuf Konulu Tezler**

BİLİM DALI	TEZ NO. ⁷⁰	ANAHTAR KELİMELER ⁷¹	SENE
Din Eğitimi	69	Mevlânâ	2010
	236	Ahmed Cahidi	2005
	237	Mesnevi	2006
	375	Erzurumlu ⁷² /Marifetname	1997
	422	Tasavvuf ve eğitim	1992
	695	Davud-u Kayseri	2014
	704	Erzurumlu/Marifetname	2002
	742	Erzurumlu/Marifetname	1990
	743	Erzurumlu	1986
	910	Mevlânâ	1992
	927	Mevlânâ	1989
	910	Mevlânâ	1992
	970	Mevlânâ	1993

Din Felsefesi	1082	Gazzâlî/tasavvuf	2006
	1100	Sadreddin Konevî	2012
	1135	Mevlânâ	1999
	1136	Sadreddin Konevî	2010
	1152	İbn Arabî	2009
	1153	Hacı Bektâş-ı Velî	2008
	1169	İsmail Hakkı Bursevî	1997

70 Numaralar ve künyelerin başında bulunan tez numaraları için bkz. İsmail E. Erünsal, Mustafa Birol Ülker, Esra Karayel Muhacir, *İlahiyat Fakültesi Tezler Kataloğu* (1953-2015), İstanbul: İSAM Yayınları, 2017. Bu katalogdaki künyelerin tamamı taranarak liste oluşturulmuştur.

71 Bu anahtar kelime (ya da kelimeler), tarafımızdan bir tür kısa yol olarak, anılan tezin tasavvuf alanıyla irtibatını en kestirme biçimde gösterecek şekilde tespit edilmiştir. Yoksa tez sahibi tarafından belirlendiği düşünülmemelidir.

72 Buradaki ve sonraki "Erzurumlu" ismi ile kastedilen, Erzurumlu İbrahim Hakkı'dır.

	1173	İbn Arabî	2001
	1180	Pir Sultan/tasavvuf	2010
	1191	Yunus Emre	1992
	1214	Yunus Emre	2009
	1232	Erzurumlu	1998
	1245	Mevlânâ	2008
	1288	İbn Arabî	2013
	1292	Mevlânâ	2007
	1296	İbn Arabî/Konevî	2014
	1308	Mevlânâ	2010
	1318	İkbal/vahdet-i vücûd	2003
	1326	İbn Arabî/Rabbânî	2013
	1365	İbn Arabî	2002
	1377	Tasavvuf/siyaset	2014
	1389	Gazzâlî/tasavvuf	1998
	1405	Mevlânâ	2010
	1499	Sadreddin Konevî	2010

Din Psikolojisi	1563	Mevlânâ	2009
	1585	Şeyh-mürîd	1989
	1594	Psikoterapi/tasavvuf	1998
	1682	Yunus Emre	2009
	1699	Nefs muhasebesi/psikoloji	2010
	1727	Tasavvuf/ihtida psikolojisi	1999
	1748	Kadın/Uşşakiyye	2012
	1782	Tasavvuf/terapi	2013
	1802	Muhâsibî	2006
	1805	Tasavvuf/psikoloji	2012
	1884	Yunus Emre	2008
	1989	Konevî	2013

Din Sosyolojisi	2002	Mevlevîlik/Bektaşılık	2009
	2039	Sosyoloji/Kadirilik	2014
	2061	Mevlânâ	2003
	2091	Sosyoloji/Rifailik	2007
	2102	Sosyoloji/Kadirilik	1998
	2142	Nakşibendilik	2008
	2155	Mevlânâ	2011
	2156	Halvetilik	2014
	2170	Mevlevîlik	1996
	2189	Nakşibendilik	2004
	2192	Mevlânâ	1999
	2283	Nakşibendilik	1994
	2289	Nakşibendilik/M.Z.Kotku	1997
	2451	Osman Hulusi Ef./Halidilik	1998
	2454	Tarikat/sosyo-psikoloji	2004
	2463	Tarikat/kadın	2007
	2524	Nakşibendilik	1999
	2535	Bektaşılık	2015
	2556	Nakşibendilik	2002
	2592	Sufizm/Almanya	2015
	2713	Mevlânâ	1995
	2780	Tekkelerin Kapatılması	2012
	2807	Nakşibendilik	2009
	2826	İbn Haldun/tasavvuf	2006

Dinler Tarihi	3531	Mevlânâ	2003
	3539	Hız. İsa/Mevlânâ, Yunus, Hacı Bektaş	2007

Felsefe Tarihi	3637	Feridüddin Attar	2008
-----------------------	------	------------------	------

İslâm Felsefesi	3744	Muhâsibî	2009
	3770	Mevlânâ	2006
	3787	Muhâsibî	1975
	3842	Mevlânâ	2014
	3856	Mevlânâ	2002
	3865	Niyazi-i Mısri	1994
	3869	Mevlânâ	2006
	3879	Eşrefoğlu Rumi	1999
	3893	Salahaddin-i Uşşaki	1990
	3893 ^a	Konevî	2015
	3931	Bursevî	1994
	3936	Ebu Talib Mekki	2013
	3952	Epistemoloji/tasavvuf	1994
	3953	Muhâsibî	1991
	3979	Mevlânâ	2012
	4060	Yesevî	1999
	4061	Yesevî	2003
	4069	İkbal/tasavvuf	1994
	4104	Mevlânâ	2004
	4105	Mevlânâ	2014
	4156	Ataullah İskenderi	2012
	4177	İbn Arabî	2007
	4169	A. Karahisari	2005
	4229	Mevlânâ	2011
	4277	Mevlânâ	1998
	4284	Gülşeni	1995
	4290	İbn Arabî	2005
	4308	Mevlânâ	2008
	4318	Fârâbî/tasavvuf	2013
	4352	İbn Arabî	2003
Mantık	4436	Mevlânâ	2009

İslâm Tarihi	4465	Türklerin Müslüman oluşu/ tasavvuf	2006
	4490	Muhammediyye	2010
	4709	Fütüvvet	1953
	4837	Fütüvvetname	1997
	5014	Mevlânâ	1990
	5083	Selahaddin-i Uşşaki	2008
	5135	Halvetilik	2010
	5172	Evhadüddin Kirmani	1990
	5173	Alaeddin Semerkandi	1996
	5261	İbn Serrac	2011
	5345	Kafkasya/tasavvuf	2003
	5584	Mevlevîlik	1991

Türk Din Musikisi	5589	İsmail Ankaravi	1991
	5627	Mevlevîlik	1999
	5629	Tasavvuf/musiki	2001
	5634	Tekke musikisi	2007
	5636	Mevlevîlik	2014
	5638	Nablusi	2015
	5640	Halvetilik	2011
	5647	Mevlevîlik	2004
	5649	Uşşakilik	2012
	5658	Makedonya/tekkeler	2001
	5662	Sakaryalı Mevlüt Erdem/ tasavvuf	2013
	5683	Urfa/tarikat usulleri	2015

Türk-İslâm Edeb.	5736	Leyla Hanım/tasavvuf	2013
	5745	Selahaddin-i Uşşaki	1985
	5746	Şemseddin Sivasi	1983
	5752	Mesnevi şerhi	2000

	5757	Abdülmecid Sivasi	2014
	5761	Ohri'li Şeyh Zekeriyya	2011
	5764	Niyazi-i Mısri	1996
	5765	Bursevî	2000
	5780	Bursevî	1980
	5784	Hacı Bektâş-ı Velî	1971
	5791	Erzurumlu	2005
	5807	Bursevî	2003
	5808	Yunus Emre	1996
	5815	Cemaleddin-i Uşşaki	1995
	5817	Alvarlı Muhammed Lütfi	2010
	5819	Hüdayi	2010
	5821	Kefevi şeyhi Ali Vasfi	2014
	5831	Tahirü'l-Mevlevî	1994
	5843	Attar	2015
	5851	Abdülaziz Mecdi	2015
	5852	Şeyh Galib	2004
	5853	Na't/tasavvuf	1992
	5855	Feyzi Efendi/tasavvuf	2006
	5858	Sun'ullah Gaybi	1998
	5871	Mevlevîlik	2008
	5872	Ahmed Müsellem/tasavvuf	2014
	5882	Şeyh Galib	1977
	5887	Mesnevi	2008
	5888	Nabi/tasavvuf	2003
	5897	İlahiler	2009
	5899	Halvetilik	2003
	5909	Bursevî	2001
	5920	Şemseddin Sivasi	2015
	5929	Sezayi-i Gülşeni	2001
	5934	Bahaeddin Erzincani	2004
	5939	Bursevî	1999

	5943	Emir Sultan	2013
	5948	Dede Ömer Ruşeni	1983
	5952	Evliya hilyeleri	2002
	5954	Mevlânâ, Yunus	2009
	5962	Nabi/tasavvuf	2004
	5967	Süleyman Şeyhi Köstendili	1985
	6968	Hakani/tasavvuf	2015
	5970	Mehmed Nasuhi	1997
	5974	Bursevî	1990

Arap Dili ve Belağatı	6255	İbnü'l-Farid	2008
	6583	İbn Arabî	1998

Hadis	6784	Avni Konuk/Fusus	2009
	6797	İmam Rabbânî	2015
	6802	Ebu'l-Leys Semerkandi	1999
	6872	Bursevî	1999
	6891	Kelâbâzî	2006
	6895	Zühd dönemi, Hadis	1982
	6897	Gümüştanevi	2008
	6899	Futuhât-ı Mekkiyye	2009
	6930	Erzurumlu	2006
	6933	Sülemi	1990
	7018	Fütüvvetname	2002
	7057	Eşrefoğlu Rumi	1990
	7058	Mevlânâ	2011
	7078	Gümüştanevi	2007
	7168	İrfan/hadis	2010
	7169	Şa'rânî	2004
	7189	Ankaravi/Mesnevi	2006
	7190	Bursevî	1996

	7192	Bursevî	1996
	7198	Muhammediyye	2011
	7256	Delail-i Hayrat	1997
	7279	Minhâcü'l-Âbidîn	2007
	7288	Müzekki'n-nüfus	2014
	7304	Kelâbâzî	1999
	7305	Muhaddis sûfiler	2006
	7316	Ebu'l-Leys Semerkandî	2012
	7332	Şemâil/Hüsameddin Nakşibendî	2015
	7394	İbn Arabî	1997
	7489	Konevî	1998
	7530	Bursevî	2008
	7534	Kütü'l-kulûb	1989
	7595	Bursevî	2014
	7608	İlk dönem sûfiler/hadis	1998
	7668	İbnü'l-Kayserânî	2010
	7732	Tasavvuf kaynaklarında hadis	1999
	7809	Tasavvuf öğretileri/hadis	1996
	7833	Mehmed Zahid Kotku	2011
	7848	Hakîm Tirmizî	1984

İslâm Hukuku	8047	Şa'rânî	2015
---------------------	------	---------	------

Mezhepler Tarihi	9618	Mesnevi	2014
	9625	Hacı Bektâş-ı Velî	2012
	9664	Samihâ Ayverdi	2013

Kelam	9764	Mevlânâ Halid	2013
	9765	İbn Arabî	1991
	9769	Hakîm Tirmizî	2002

	9770	Hacı Bektâş-ı Velî	2003
	9801	Bursevî	1985
	9802	Kuşeyrî	1997
	9868	Tasavvuf/tevessül	1993
	9990	Nablusi	1988
	10012	Mevlânâ	2014
	10038	Şa'rânî/İbn Arabî	2011
	10068	Ricalü'l-gayb	1999
	10085	Mevlânâ	2006
	10116	İbrahim Kurani	2003
	10123	Eşarilik, tasavvuf	2015
	10145	İbn Teymiye/tasavvuf	2014
	10276	İbn Arabî	1996
	10285	Mevlânâ	2001
	10318	Mevlânâ	2007
	10337	İlk sûfiler/iman	2006
	10374	İbn Arabî	2005
	10376	Tasavvuf, kibir	2015
	10414	Muhâsibî	2014
	10440	Bursevî	2008
	10454	Bursevî	2009
	10467	Mevlânâ	2011
	10486	İmam Rabbânî	2001
	10487	İmam Rabbânî	1996
	10509	Tasavvuf, haset	2015
	10522	İbn Arabî	2010
	10524	Vahdet-i Vucud	1997
	10659	Mevlânâ	2005
	10670	Muhâsibî	1998
	10759	Gazali/Rabbânî	2011
	10767	İmam Rabbânî	1986
	10773	Kelâbâzî	1990

Tefsir	11569	İşari Tefsir	1974
	11570	Sülemi	1968
	11585	İbn Acibe	2010
	11635	Abdülehad Nuri	2013
	11656	Bursevî	1998
	11670	Nahcuvânî	1997
	11696	İbn Acibe	2015
	11701	Erzurumlu	1996
	11745	Kuşeyrî	2002
	11782	Bursevî	2001
	11860	Bursevî	1994
	11971	Hacı Bektâş-ı Velî	2006
	12245	Bursevî	2000
	12307	Muhâsibî	1989
	12321	Kuşeyrî	2002
	12385	Mevlânâ	2009
	12438	Kaşani	2009
	12453	Kuşeyrî	2014
	12476	Geylani	2012
	12556	Nahcuvânî	1998
	12572	İbn Berreçan	1997
	12588	Fusus	2006
	12678	Bursevî	2003
	12752	Batni tevil	2002
	12760	Hüdayi	2001
	12764	İbn Arabî	2002
	12841	Tefsir literatürü, tasavvuf	1996
	12894	Geylani	2014
	12920	İbn Arabî	2013
	12976	Kurtubi/tasavvuf	2013
	13029	Sülemi	2014
	13064	Osman Bedruddin Erzurumi/Bursevî	2007

Tasavvuf Alanında Yapılan Tezler: Tadat, Tasnif, Tahlil

Ahmet Murat ÖZEL

Özet

Çalışmamızda, ilk olarak İlahiyat fakültelerinde tasavvuf derslerinin ve tasavvuf anabilim dalının kısa bir tarihçesine yer verilmekte, ardından ülkemizde yapılan tasavvuf konulu tezlerin izi sürülmektedir. İlahiyat fakültelerinin tasavvuf anabilim dallarında yapılanlar başta olmak üzere, İlahiyat fakültelerinin diğer anabilim dallarında yapılanların bir tasnifi ve değerlendirilmesi yapılmaktadır. Bu yapılırken, tezlerin listelerine yer veren bibliyografyalar ele alınmakta ve içerikleri değerlendirilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Tasavvuf, tasavvuf literatürü, tasavvuf bibliyografyaları, İlahiyat fakülteleri, tasavvuf anabilim dalı.

Theses in the Field of Sufism: Enumeration, classification, analysis

Ahmet Murat ÖZEL

Abstract

In this study, we will first try to give a short history of the departments of Sufi Studies and the courses on Sufism (tasawwuf) at the Faculties of Theology. Then the theses on Sufism prepared in Turkey will be traced. A classification and an analysis of the theses prepared in the departments of Sufi Studies at the Faculties of Theology will be expounded as well as the theses prepared in other departments. In addition, the bibliographies containing the lists of these theses will be handled and their contents will be evaluated.

Keywords: Sufism, sufi literature, bibliographies of sufism, Faculties of Theology, sufism department.